

IVICA DEGMEDŽIĆ

AMANTINI

PRIOLOG PROUČAVANJU ILIRSKIH MIGRACIJA

Trag Amantina vodi na daleke staze — prostorno i vremenski — i dodiruje krajnje granice u kojima su se kretali Iliri. Po Apijanovoj formulaciji¹ te granice ilirskih kretanja idu s juga od Haonije i Tesprotije, s istoka od Makedonije i Trakije, a sa sjevera od rijeke Dunava. Po Apijanovoj predodžbi Ilirik je vrlo naglašen u vertikali, a to je i razumljivo kad se gleda u mislima s juga prema sjeveru, tj. iz Aleksandrije, gdje je Apijan živio. Na krajnjim tačkama ilirske vertikale susreće se ime Amantina, koje je sačuvano u nekoliko varijanata, iako je pojam isti.

Paralelna pojava amatinskog imena na krajnjem sjeveru i jugu ilirskog područja dovodi na pomisao o seljenju. To ne bi bilo ništa neobično kad se uzme u obzir pastirski i prema tome selilački način života kod Ilira, ali geografska karta govori o neprohodnosti terena, kojim je trebalo proći. Već je Virchow² iznio pred naučni svijet ovu činjenicu, te je stvorio zaključak da kopnene komunikacije ne dolaze u obzir, zbog neprohodnih gora i da preostaje samo putovanje morem. Ipak, ima podataka iz antike³, iz kojih se vidi da se moglo putovati i kroz ovo neprohodno područje. Tako vijest Kasija Diona, o zalijetanju Batonovih ustanika sve do Apolonije, dopušta mogućnost da je pod konac panonskog ustanka Baton slao odrede, radi uznemirivanja Rimljana, pomiješanih s domaćim stanovnicima, iz područja svojih operacija na domak Dunavu, ali isto tako mogao je za to uzeti Ilire koji žive bliže morskoj obali. U primjeru koji o istoj temi puta navodi Zosim vidi se da je postojao put od Dunava do Epira. On spominje primjer dvaju germanskih plemena, koja su se za vrijeme Teodozija I (oko g. 380.) otišnula Dunavom u namjeri da kroz Panoniju prijeđu u Epir, a odatle da stignu do Aheloja.

Rekonstrukcija amatinskog puta ne bi se mogla izvesti u pojedinostima, jer nema podataka u antiknim izvorima. Zato se može samo općenito zaključiti da je tok naših rijeka od juga prema sjeveru služio za orijentaciju. Time dobivamo sliku o ilirskim kretanjima, izraženu u impozantnoj vertikali koju čini paralelni tok Dunava s Tisom, rijeka Drina i obala Jonskog mora, sve do Ambrakijskog zatona. Amatinsko ime uvjerljivo govori o putu u smjeru te vertikale, jer se nalazi gotovo na krajnjim njenim tačkama: uz Keraunijsko gorje i na zavoju Dunava kod današnje Budimpešte.

¹ Appian. *Illyr.* 1 Ἰλλυριοὺς Ἕλληνας ἡγοῦνται τοὺς ὑπὲρ τε Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἀπὸ Χαόνων καὶ Θεσπρωτῶν ἐπὶ ποταμὸν Ἰστρον.

² Virchow, *Z. f. Ethnol.*, 1895, p. 56.

³ Cass. Dio 55, 29, 4; Zosim IV 34 διαπλεύσαντες οὖν ἐπὶ τούτοις τὸν Ἰστρον, διανούμενοί τε διὰ Παιονίας ἐπὶ τὴν Ἠπειρον διαβῆναι, περαιωθῆναι δὲ τὸν Ἀχελῶον - - -

Vrlo se brzo mogu iscrpsti vijesti o Amantinima na sjeveru. Nakon skršenog Batonova ustanka granice rimskog posjeda u Panoniji označene su imenom Amantina da se vidi dokle su Rimljani stigli na istok. Rufije Festo⁴ samo je općenito naznačio položaj Amantina između Save i Drave. Plinije⁵ ih spominje između mnogih drugih panonskih plemena, koja su sva od reda keltska sudeći po imenu i još ih u tom istom tekstu spominje u političkoj zajednici zajedno sa Sirmijcima — *civitas Sirmiensiū et Amantinorum*. Koliko se iz prvog dijela Plinijeve vijesti može zaključiti da su Amantini pretežno uz Dunav, toliko se iz drugog dijela vidi da su uz Savu, naročito u inundacijskom području ove rijeke, gdje isti pisac spominje riječne otoke od kojih je najveći *Metubarbis, amnicarum maxima*. U ovom se istom području potvrđuje nazočnost Amantina i samim natpisom, nađenim u Putincima⁶ blizu Mitrovice (CIL III 3224). Ptolemej⁷ ih stavlja visoko na sjever uz Dunav, što ipak neće biti pretjerano, kako će se vidjeti tokom razmatranja. Čini se da je kronološki njihova zadnja granica Plinijevo vrijeme⁸, a kasna vijest od Jordana⁹, prema kojemu Amantini žive između Save i Drave, znači samo ponavljanje iste takve informacije Rufija Festa.

Mnogo je kompleksnije pitanje Amantina u epirskom području. Prije svega njihovo je ime formalno vezano uz *Amantia*¹⁰, ime grada južno od Apolonije, blizu današnje grčko-albanske granice, a čini se da se ta granica između Grčke i njenih sjevernih susjeda nije nikad ni mijenjala. Stanovnici oko Amantije dobili su ime *Amantini*, koje je sačuvano još u varijantama *Amantes*, naročito na novcima, zatim *Amantoi*, kod Hesihija, *Amantieis*, kod Stefana iz Bizanta, a latinski pisci imaju oblike *Amantini*, kod Plinija, te *Amantiani* kod Cezara. Cezarov oblik znači isključivo stanovnike upravo grada Amantije, kako se vidi iz popratnog teksta kod njega. Sam grad *Amantia* ne bi se mogao uzeti kao identičan pojam s Amantinima, a ukoliko i jest, to bi moglo samo djelomično značiti. Grad je živio svojim vlastitim životom još u kasno doba antike bez obzira što se događalo s Amantinima. Njihovu kasnijem utjecaju mogao bi se pripisati osnutak grada, također pod imenom *Amantia*, u makedonskoj pokrajini Orestis, koji spominje samo Ptolemej¹¹, a jednako istoimeni grad na italskoj obali u pokrajini *Abruzzi*¹². Njega spominje vrlo kasno *Geogr. Rav.*, a ime mu se sačuvalo do danas u obliku *Amantea*.

Etničko ime *Amantini* znači po obliku u latinskom i u grčkom jeziku prijev načinjen od imena *Amantia*¹³, te će se u ovoj studiji upotrebljavati za

⁴ Ruf. Fest. Brev. 7: Amantinis inter Sa-
vum et Dravum prostratis regio Saviensis
ac secundorum loca Pannoniorum obtenta
sunt.

⁵ Plin. n. h. III. 148: praeterea Arvates,
Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates,
Hercuniates, Latovici, Oseriates, Varciani,
mons Claudius, cuius in fronte Scordisci, in
tergo Taurisci. insula in Sao Metubarbis,
amnicarum maxima, - - - - - Sirmio oppido

influit, ubi civitas Sirmiensiū et Amanti-
norum.

⁶ CIL III 3224.

⁷ Ptolem. II. 15, 2.

⁸ V. bilj. 5.

⁹ Jordan. MGH 5, 27, 20: Amantinos —
qui inter Saum Draumque flumina insident.

¹⁰ RE I 1724 s. v. Amantia 2/

¹¹ Ptolem. III 13, 22.

¹² Geogr. Rav. IV 32, p. 263 P.

¹³ V. bilj. 10.

oznaku ilirskog plemena koje se nalazi na sjeveru i na jugu velikog ilirskog područja. Ostale će se varijante upotrebljavati samo koliko traži tumačenje imena i pojma. Najupadljivija od tih varijanata jest oblik *Abantes*¹⁴ gdje dolazi do alternacije glasova *m/b*. Moderni lingvisti¹⁵ poznaju dobro ovu pojavu, te se većina njih slaže da je oblik *s* glasom *b* nastao pod tračkim utjecajem. Bio bi preuranjen zaključak da se oblik *s* glasom *m* proglasi ilirskom karakteristikom, a jedino što bi se pouzdanije moglo reći jest činjenica da se prvi susreće na istoku, a drugi na zapadu. Zbog toga je čest paralelizam imena *Abantes-Amantes*.

Spomenutu glasovnu alternaciju susreće već i Stefan iz Bizanta¹⁶, ali je nije znao protumačiti, nego je samo ukratko zove barbarskom. Njemu je Amantia dio ilirske zemlje, koju nastavaju Abanti, drevni junaci iz trojanskog rata. Radi geografske orijentacije navodi u blizini Amantije Orik i otok Kerkiru (Krf). Stefanu je bio izvor za ovaj podatak neki makedonski pisac *Antigon*, čije djelo, periegezu Makedonije samo on pozna, a inače su i pisac i djelo ostali nepoznati. Stefanovo tumačenje amantinskog imena zalazi duboko u historijsku retrospektivu, koja je već na granici mitološkog vremena, te je potrebno ići u trag pričama.

Stefanove Abante spominje već i *Homer*¹⁷ i to u starijim dijelovima Ilijade, a pod vrlo časnim epitetom »oni koji se iz bliza bore«. Opisani su kao vojnici, starinski obučeni, obrijane glave, s perčinima na zatiljku, da ih neprijatelj ne bi mogao uhvatiti za kosu i odsjeći glavu. Po odjeći i češljanju Abanti nisu bili jedini, te je poznato više starinskih naroda s istim običajima; priča spominje da je i atenski mitski heroj *Tezej*¹⁸ svoje dječeačke pramove žrtvovao delfijskom Apolonu, da muževnu dob započne načinom češljanja kakav je spomenut kod Abanata. Po njemu je taj način dobio ime *Θησεῖς κουρῶ*, te se vidi da je zaboravljeno vrijeme kad je ovaj običaj bio opće poznata činjenica.

Homer spominje Abante i njihova vođu Elefenora, i domovinu, koju on pozna pod starinskim imenom Abantis, a ne kako se kasnije zvala, Eubeja. On još ne pozna njihove domovine kod Keraunijskoga gorja. Istom kasnije poezija iznosi varijante o Elefenoru i njegovu lutanju, te tako po *Likofronu*¹⁹ znamo da se taj junak nije vratio iz trojanskog rata na Eubeju, nego je otišao na zapad u smjeru prema otoku Kerkiri, gdje je sagradio grad Amantiju. Taj se podatak slaže s vijesti kod Stefana iz Bizanta, koja je spomenuta u početku. Motiv Elefenorova seljenja, kako ga tumači Likrofon, u grčkoj priči nije osamljen, nego je sasvim tipična pojava iz mitskih vremena.

¹⁴ Cf. Kretschmer, *Glotta* XXIV/1935, p. 47, koji pretvaranje *m > β* uzimlje kao tračku pojavu i navodi primjer *Ἀμυδών—Ἀβυδών* WILAMOWITZ—MOELLENDORFF, *Die Ilias* u. *Homer* 332, 2 isti primjer u obliku *AMYZON* tumači kao karsku pojavu, te ga uzimlje kao stariji oblik prema peonskom *AMYDON* ap. *Strab.* VII 277, 20; ostali primjeri: M. BUDIMIR, *Antički stanovnici Vojvodine* (*Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu* II(2) p. 168.

¹⁵ Budimir, l. c. navodi primjer *μυσός* (= bukva) — *βυσός*, po čemu bi *Μυσία* (Moe-

sia), značilo isto što i *BUKOVINA* ili *SUMADIJA*.

¹⁶ *Steph. Byz.* s. v. *Ἀβαντίες* --- *Ἀβαντία* ---, ὅπερ κατὰ βαρβαρικὴν τροπὴν τοῦ β εἰς μ *Ἀμαντία* --- s. v. *Ἀμαντία*, Ἰλλυριῶν μοῖρα, πλησίον Ὠρικοῦ καὶ Κερκυράς, ἐξ Ἀβάντων τῶν ἀπὸ Τροίας νοσθησάντων φικισμένη. Καλλιμαχος Ἀμαντίνην αὐτὴν φησιν. ἦς τὸ κτητικὸν Ἀμαντινική. λέγονται καὶ Ἀμαντες. τὸ ἔθνικόν Ἀμαντιεύς. καὶ Ἀβαντας αὐτοῦς φασιν.

¹⁷ *Homer.* B 536. 541 sqq. Δ 464.

¹⁸ *Plut. Thes.* 5; *RE* I 13 s. v. *Abantes*.

Prema Likofronu, Elefenor je ubio svoga djeda *Abanta*, nehotice doduše, ali je zato ipak morao okajavati grijeh. Zbog toga nije smio biti u direktnom doticaju sa svojim vojnicima u trojanskom ratu, nego im je zapovijedi izdavao na daljinu, sa stijene koja ih je dijelila. Nakon rata se nije smio vratiti u domovinu Eubeju, iako je bio pobjednik, nego je morao bježati na krajnji sjeverozapad, na otok *Othronos*. No ni tamo se nije mogao zaustaviti, jer je naišao na mnoštvo zmija, te je pobjegao na susjedno kopno i ondje osnovao grad *Amantiju*. Prema Likofronovu prikazivanju vidi se da je ime grada *Amantije* nastalo od *Abantova* imena, koje je Elefenor nadjeo u čast uspomene djeda, zbog kojega je trpio toliku grižnju savjesti.

Varijante o doseljenju *Abanata* u područje *Keraunijskoga gorja* odnose se na način njihova puta, jer po jednim dolaze ovamo ploveći morem, a po drugima kopnenim putem. *Apolonije s Roda*²⁰ spominje krajnji otok na zapadu, uz *Keraunijsko gorje*, kao domovinu *Abanata*, te uz pleme *Nesta* i grad *Orik*. *Skimno*²¹ veli da su stigli u krajeve, gdje se nalaze *Orik* i *Apolonija*, ne što su htjeli nego zato što im je vjetar zanio lađe. S njime se podudara *Pausanija*²², koji pripovijeda, kako su *Lokri* i *Abanti* na povratku iz *Ilija* bili odbačeni od *Eubeje* s osam lađa, te su tako doplovili do *Keraunijskoga gorja*. Iz tih je primjera vidljivo da predaja pozna doseljenje *Abanata* na *epirsku obalu*, morskim putem.

Geografski okvir u kojem se dosad odvijala priča o *Abantima* već od davnine nameće lutalački način života. To su pretežno goroviti krajevi u kojima se goji stočarstvo, pa je zbog osvajanja nove paše u mijenama zimske i ljetne sezone potrebno sa stadima lutati. Pravilo je da se zimi živi u toplim i travom obraslim dolinama, a ljeti se tjeraju stada na planinske paše. Putovi koji su se upoznali za vrijeme ovih sezonskih lutanja, mogu poslužiti i za dalekosežnije odluke o načinu života. Naročito ratovi, kakav je bio trojanski, nameću potrebu za smještajem preživjelih boraca, ako u svojoj dotadašnjoj sredini ne mogu više naći sigurne egzistencije. Svejedno je da li je to zbog prenapučenosti stanovništva ili zbog političkih razmirica, kada slabijoj stranci nije preostajalo drugo nego da se iseli.

U primjeru *Abanata* već je rečeno da su mijenjali boravišta još dok su bili u isključivoj sferi otoka, te ih *Pausanija*²³ pozna kao stanovnike otoka *Hija* zajedno s *Karanima*. To davno doba prije trojanskog rata pripada više mitološkoj fazi, nego historiji²⁴, u kojoj su na otocima dominirali karski srodnici *Lelezi*²⁵. Kako ovo posljednje ime znači više skupinu mnogobrojnih srodnih plemena²⁶ nego neko pojedino pleme, ne bi bilo daleko istini da se i starinski *Abanti* ubroje među srodnike *Lelega*. Iza trojanskog rata *Abanti* se više nisu mogli vratiti u domovinu, iako

¹⁹ Lykophron Alex. 1034.

²⁰ Apollon. Rhod. Arg. IV 1211—1214.

²¹ Scymn. 439—450.

²² Pausan. V 22, 3.

²³ Id. VII 4, 9.

²⁴ Aly W. Karer und Leleger (Philologus, 1909, p. 439) veli da *Lelezi* pripadaju mitskom, a *Kari* historijskom vremenu.

²⁵ Strab. XIV 564 govori da su se *Kari* koje je podvrgao pod svoju vlast *Minos*, tada zvali *Lelezi*; cf. Suid.

Λέλεγες - σύλλεγται, μιγάδες.

²⁶ Hesiod. ap. Strab. VII 267; slijedi tumačenje etimologije imena *Lelega*, Strab. ib.

su bili pobjednici, jer njihovom vođi ne bi priznali pravo političkog vodstva, kao plodove pobjede. Zato je nastala priča o prokletstvu Elefenorovu, a posljedica je toga bila definitivno preseljenje.

Kao stanovnici otoka, Abanti su bili pomorci, te nije nikako bilo teško s Eubeje doploviti do Keraunijskoga gorja.²⁷ Ta je veza toliko više moguća, što je ranije od svih, još u 11. v. pr. n. e., već počela, kao historijska činjenica, kolonizacija zapada iz eubejskoga grada *Halkide*.²⁸ Zato je razumljivo što slične akcije prije toga mogu postojati još u sferi priče, onako kako spominje Apolonije Rodanin Skimno i Pausanija dolazak Abanata iz Troje u područje oko Keraunijskoga gorja. Dolazak isključivo morskim putem.

Međutim, kad se prati priča o Abantima još dalje unatrag, doznaje se da su oni u mnogo starijoj fazi bili stanovnici kopna. Aristotelova²⁹ vijest kod Strabona susreće ih u Fokidi kao Tračane, koji također nose znak velike starine, te napola pripadaju mitološkom, a napola historijskom vremenu. Razlika između njih i Lelega i Kara osjeća se u načinu života. Svi znače starinske skupine plemena, ali se Tračani bave pretežno obrađivanjem zemlje, a Lelezi i Kari pomorstvom, što u njihovu slučaju znači gusarstvom, a u kopnenom zanimanju stočarstvom. Abanti kao Tračani u Fokidi, prema spomenutoj Aristotelovoj vijesti, žive u gradu *Abā*, po kojoj dobivaju ime, a odatle onda sele na Eubeju. To znači da prvotno kopneni stanovnici počinju živjeti pomorskim životom, a ostaje im sposobnost da se prilagođuju jednom i drugom načinu života.

Kad se zato promatra situacija Abanata iza trojanskog rata, nije neobično što im neke verzije daju mogućnost puta kopnom iz Troje u područje Keraunijskoga gorja. Pored spomenute varijante njihova puta lađama preko mora, Strabon³⁰ pozna i kopnenu varijantu puta kroz Makedoniju, a za dokaz navodi kako se jedan dio Abanata zaustavio u Makedoniji kod Edese, dok su drugi nastavili put do obale Jadranskog mora. O tom putu nema podataka, ali on i bez primjera Abanata zaista postoji, jer veže Egejsko more s Jadranskim i to na najbrži način. Priče o trojanskim junacima dobro znaju ovaj put, jer se u najstarijim dijelovima Odiseje spominje³¹ kako je na povratku iz Troje *Odisej* najprije kopnom došao u Tesprotiju i vratio se da s drugovima nastavi put morem. Grad *Byllis*³² u neposrednoj blizini *Amantije* spominje se kao naseobina *Ahilovih Mirmidonaca*, koji su je osnovali nakon trojanskoga rata. Prema *Eustatiju*³³ istim je putem išao *Eneja* s ostatkom Trojanaca i s *Lelezima* čak na italsku obalu. *Eneja* je, prema nastojanjima rimske poezije, poznati junak osnivač julijevskog roda, kojemu je pripadao Cezar. Istim je putem došao u Rim i kult boga *Jana*³⁴ s dvostrukim

²⁷ U priči su izvodive i čudesne stvari, te je tako *Radamantis* u jedan dan preplovio razmak od Eubeje do feačke *Sherije* (*Kerkire*) RE 38 Hbbd 1526 prema *Homer* δ 546, η 323.

²⁸ *Wilamowitz—Moellendorff*, *Homerische Untersuchungen*, p. 172.

²⁹ *Strab.* X 382.

³⁰ *Id.* X 449.

³¹ *Wilamowitz—Moellendorff*, *Hom. Unt.* 173.

³² *Steph. Byz.* Βύλλις, πόλις Ἰλλυρίδος παραθαλασσία, τῶν μετὰ Νεοπτολέμου Μυρμιδόνων κτίσμα.

³³ *Eustath.* ad *Hom.* Υ 96 οἱ δὲ νῦν Λέλεγες οὔτοι καὶ Τρῶες κόμμα τι μέτριον φαίνονται εἶναι Λελέγων καὶ Τρωῶν συνακολουθοῦν τῷ Αἰεΐᾳ καὶ συγκινδυνεῖον αὐτῷ.

³⁴ *Plutarch.* *Quaest. Rom.* 22.

licem, koji potječe iz Perebije ispod Pinda. Plutarh, koji jedini donosi ovu vijest, mogao je dobro biti upućen u podrijetlo kultova, jer je po zanimanju bio delfijski svećenik. Tim su se dakle putem širili i utjecaji.

Utjecaj koji je ispod Pinda donio u Rim kult boga Jana došao je prastarom cestom, okruženom mnoštvom fabuloznih događaja iz mitskih vremena. U historijsko vrijeme dobila je italsko ime samnitskog podrijetla Egnatia, po svome graditelju, koji se zvao Egnatius. Taj događaj pada u grakhovsko vrijeme, ali ne prije g. 146. pr. n. ere. Prvi spominje Egnatijsku cestu Polibije³⁵, suvremenik događaja, koji pozna situaciju kad se nakon osvojenja Makedonije počeo utvrđivati prastari tok ceste na oba poluotoka: apeninskom i balkanskom. Pod utjecajem imena Egnatia bio je nazvan grad Gnathia, na apulskoj obali, po kojemu su dobile ime grčke vaze iz kasnog razdoblja svog razvitka.

Via Egnatia je na italskoj strani vodila najprije od japiigijskog rta do Tarenta i tu se priključivala na Apijsku cestu u smjeru prema Rimu. Na istočnoj obali Jadranskog mora bile su glavne luke, kroz koje je ova cesta prolazila, Apolonija i Epidamno-Dirahij. Apolonija je više bila u upotrebi u starijoj fazi, dok se promet obavljao preko Tarenta, ali kasnije, u doba rimskog carstva, došao je do izražaja više Dirahij, jer je na italskoj obali izabran Brundizij, zbog zaštićenijeg položaja od vjetrova, za luku Egnatijske ceste. Do Rima se tada išlo preko srednje Italije, te je Via Traiana postala glavni priključak Egnatijske ceste.³⁶

Kao najstarije stanovnike, i to još iz mitološkog vremena u prostoru od Crnog do Jadranskog mora, kojim prolazi Via Egnatia, spominje Strabon³⁷ Titanes i Gigante. Titanes prikazuje Strabon u reduciranim, sasvim ljudskim omjerima, te im daje čak etničko ime: Pelagonci. Etimologiju njihova imena Titanes Títán tumači od tračke pobjedničke pjesme peana παιών (παιανισμός), u kojoj su Grci čuli refren titan, τιτάν, te su je nazvali titanismos (τιτανισμός). Iz ovog se primjera odmah vidi, koliko se pojmovi počinju miješati u zamjeni imena Titan-Pelagones-pean. Strabon asocijacijom povezujući govori dalje o narodu Peonaca, te veli da su se zvali i Pelagonci. Kao dokaz spominje Homerova junaka Asteropeja, sina Pelegonova, koji je bio rodom iz Peonije. Uzročne veze između navedenih imena Strabon ne zna razjasniti, pa se ne vidi što drži starijim, a što mlađim. Tako za Peonce govori da ih neki drže naseljenicima Frigijaca, a drugi opet misle, da su oni sami začetnici naseobina. Strabon u tim podacima ne zna zauzeti stanovišta, te ovo razmatranje završava geografskom konstatacijom da se Peonija prostire do Pelagonije i Pierije, a za Pelagoniju veli da se prije zvala Orestija. Iako je Strabonu bilo teško uspostaviti vremenski i uzročni slijed među spomenutim imenima, geografski ne pravi nikakve konfuzije jer ona pripadaju klasičnom toku egnatijske ceste.

To isto vrijedi i za Gigante, za koje Strabon³⁸ veli da su se rodili u zemlji između Termejskog (Soluskog) zatona i gore Bermija, gdje je živio trački

³⁵ Polyb. XXXIV 12, 3 ap. Strab. VII 268.

³⁶ RE V 1989 (Oberhummer); ib. 1993 s. v. Egnatius.

³⁷ Strab. VII 281: Ἐπει δὲ ὁ παιανισμὸς τῶν Θρακῶν τιτανισμὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγεται κατὰ

μίμησιν τῆς ἐν Παιῶσι φωνῆς, καὶ οἱ Τίτάνες ἐκλήθησαν Πελαγόνες.

³⁸ Id. VII 278.

narod *Brigi*, koji su promijenili ime u *Frigijci*, kad su se preselili u Aziju. Ta se zemlja u doba Giganata zvala *Flegra*, ali Strabon kritički primjećuje da ovakvu stvarnost poznaju samo oni koji prave mitove, dok bolje upućeni znadu da ondje živi narod barbarski i bezbožnički, koji je uništio Heraklo kad se vraćao kući nakon zauzeća Troje. Pojmovi se iznova kompliciraju pored novih imena kojih je sve više. Zato se u primjeru Giganata treba zaustaviti, da se može odrediti smisao novih činjenica, te začas napustiti etnogenetska razmatranja.

Flegra, ime domovine Giganata značilo bi u prijevodu »Spaljena«³⁹, jer je prema mitskom podatku Zeusova munja spalila one »bezbožne« divove, — susreće se na više mjesta. Već se vidi iz Strabonova podatka da se nalazi na poluotoku Paleni, koju neki autori stavljaju u Trakiju, a neki u Makedoniju; onaj dio koji pripada Makedoniji, zvao se Pelagonija Πηλαγονία⁴⁰. Priča veli da su iza gigantomahije mnoge lešine Giganata ostale ukopane u zemlji Palene, te bi u podnevne časove jeza hvatala pastire od sablasnog jauka i vihora iz podzemnih pećina. U Italiji se čitava kampanska obala, zbog vulkanskog tla, uzimala na pojedinim mjestima kao poprište gigantomahije, jer je gorućem terenu dobro pristajalo ime Flegra. Prema Aristotelu⁴¹ Giganti su u borbi uzimali na zapad, te stigli do Japigije, gdje ih je pobijedio Heraklo. Tu je morska pučina nadaleko zaudarala od prolivene krvi Giganata, koja se raspadala i zaudarala. Zacijelo je ovdje po srijedi prirodni fenomen sumpornih vrela u moru.

Posebno je feačka zemlja, koju su antikni Homerovi komentatori identificirali s Korkirom zbog isticanja prastare autohtonije, prikazivana kao domovina »od zemlje rođenih divova« ili grčkih Giganata⁴². Ne mogu se ovdje iscrpiti sva imena mjesta, gdje se čuva uspomena Giganata; pravilo je da pećinasto tlo sa šumovima od promaje, vulkansko i sumporovito tlo s tragovima vatre, doline s nalazima kostiju od mamuta, za koje se vjerovalo da su gigantske, bude shvaćeno kao domovina Giganata ili poprište gigantomanije. Najizrazitija je tendencija da se takva mjesta susreću u smjeru istok-zapad, te se vidi da smjer Palena-Korkira-Japigija-Kampanija, predstavlja poznati tok egnatijske ceste.

Prema analogiji mitološkog uzmarka Giganata na zapad, odvijaju se pokreti najstarijih plemena, što se vidi po istim etnicima i toponimima na nekoliko različitih mjesta. Tako Frigijce, koje je već spomenuo Strabon⁴³ kao Peonce i maloazijske stanovnike, pozna i Pausanija na Siciliji s imenom u obliku *Brige*⁴⁴, te

³⁹ Id. ib.; cf. Pindar. Nem. 1,67

⁴⁰ RE Suppl. III 662.

⁴¹ Aristot. mirab. ausc. 41.; Strab. VI 233 --- πηγή δυσώδους ὕδατος μυθεύουσι δ'ὅτι τοὺς περιλειφθέντας τῶν Γιγάντων ἐν τῇ κατὰ Καμπανίαν Φλέγρα; --- ἐκ δὲ ἰσθμῶν τοιοῦτον ἴσχοι ῥεύμα ἢ πηγή; cf. ad Viam Egnatiam ib. Strab. VI 234 ----- μέχρι Βενεουεντοῦ, ἐφ'ὃδῶ Ἐγνατία πόλις ---

⁴² Etym. M. Γιγαντες, παρὰ τὸ ἐκ γῆς ἰέναι; Diodor V. 61, 11 γηγενεῖς.

⁴³ Strab. VII 281 Τοὺς δὲ Παίονας οἱ μὲν ἀποίκους Φρυγῶν, οἱ δ'ἀρχηγέτας ἀποφαίνουσι, καὶ τὴν Παιονίαν μέχρι Πελαγονίας καὶ Πιερίας ἐκτετάσθαι φασί. καλεῖσθαι δὲ πρότερον Ὀρεστίαν τὴν Πελαγονίαν, τὸν δὲ Ἀστεροπαῖον, ἕνα τῶν ἐκ Παιονίας στρατευσάντων ἐπ' Ἴλιον ἡγεμόνων, οὐκ ἀπεικότεως οὖν λέγεσθαι Πηλεγόνας, καὶ αὐτοὺς τοὺς Παίονας καλεῖσθαι Πελαγόνας.

⁴⁴ Pausan. V. 24, 6 Σικελίαν δὲ ἔθνη τσαάδε οἰκεῖ Σικανοὶ τε καὶ Σικελοὶ καὶ Φρύγες οἱ μὲν ἐξ Ἰταλίας διαβιβηκότες ἐς αὐτήν, Φρύγες δὲ ἀπὸ τοῦ Σκαμάνδρου ποταμοῦ καὶ χώρας τῆς Τρωάδος; cf. Plutarch. Quaest. Graec. 35.

veli da su onamo došli s rijeke Skamandra u Troadi. Kao Brige spominje ih i Apijan⁴⁵ u užem prostoru između Termejskog zatona i Jadranskog mora kod Epidamna, a to je moglo biti u 7. st, pr. n. ere⁴⁶. U isto vrijeme prodrli su i u Epir, kad su se borili protiv Tesprota, koje je vodio Odisej.⁴⁷ Njihova je prava domovina oko gore Bermija, a još su bliže obali Termejskog zatona, kad su prema Herodotovoju⁴⁸ vijesti napali Mardonia, ali su bili poraženi i prisiljeni da uđu u Kserksovu vojsku. Skimn⁴⁹ ih spominje u području Lindskog jezera. Kad se spoje sva nabrojena mjesta u jednu liniju, dobiva se podudaran pravac s Egnatijskom cestom.

Još je izrazitiji primjer Lelega, koje je već spomenuo Eustatije⁵⁰ kao pratioce Eneje. Njihov toponim Gargaron-Gargara Γάργαρον-Γάργαρα susreće se na Idi⁵¹ u Maloj Aziji, zatim — prema Stefanu iz Bizanta⁵² — kao grad u Lamp-saku, te u Epiru, a Aristotel⁵³ ga spominje u Italiji blizu Metaponta u obliku Gargaria (mirab. ausc. 108 Γαργαρία καλουμένη ή Ιταλία). Jednako je i u primjeru Eorda, koje Stefan iz Bizanta⁵⁴ zove i pod imenom Lelega, nastanjenih na klasičnom potezu Egnatijske ceste. Stefan ih na drugom mjestu spominje kao stanovnike grada Amira Ἀμυρος u susjedstvu Molotije. Prema ostalim vijestima Eordi⁵⁵ žive još u predjelu između rijeka Strimona (Strumica) i Aksija (Vardar). Neki ih izvori spominju još u dolini rijeke Apsos (Devol⁵⁶), sjeverno od rijeke Aaos, koja teče kroz amantsko područje.

Spomenuti primjeri uz Egnatijsku cestu govore dovoljno jasno o živom prometu između Male Azije i Italije još od mitoloških vremena, čime se jednako ističe starost pojava. U središtu se, i geografskom i etnografskom, nalazi Peonija s iskonski starim imenima svojih stanovnika. Zato neće biti na odmet da se primjeri upotpune još jednom figurom, kojoj bi se mogla priznati najveća starost između svih spomenutih bića u ovom području. To je bog Pean⁵⁷, kojeg je već Homer⁵⁸ spomenuo kao liječnika bogova, a koji je u kultu poznat zbog svoga muzičkog značenja⁵⁹. Tradicije njegova kulta sežu duboko unatrag, a njegovo ime Παιάων

⁴⁵ Appian. b. c. II c. 39.

⁴⁶ RE III 920 s. v. Bryges (Oberhummer).

⁴⁷ Wilamowitz—Moellendorff, Hom. Unt. 187.

⁴⁸ Herodot. VI 45; to se dogodilo g. 492. pr. n. ere.

⁴⁹ Skymn. 434. 437.

⁵⁰ V. bilj. 33.

⁵¹ Steph. Byz. Γάργαρα, πόλις τῆς Τρωάδος ἐπὶ τῆ ἀκρῆ τῆς Ἰδης, ---- ἐν ἣ κατέκουν Λέλεγες

⁵² Id. ib. ἔστι καὶ Λαμψάκου πολισμάτιον Γάργαρον. ἔστι καὶ ἐτέρα τῆς Ἰταλίας, καὶ τῆς Ἡπείρου ἄλλη.

⁵³ Aristot. mirab. ausc. 108 (prev.) Gargarija nazvana Italija.

⁵⁴ Steph. Byz. Ἀμυρος, πόλις Θεσσαλίας, ---- Εὐπολις δὲ Ἀμύρους αὐτοὺς λέγει, πλησιοχώρους τῆς Μολοτίας, --- Σουίδα δ' ἐν ταῖς γενεαλογίαις ὅτι οὗτοι ἐκαλοῦντο Ἐορδοί, ὕστερον δὲ Λέλεγες.

⁵⁵ Eordi su živjeli u granicama koje čine Παίονες i Βορτιαῖοι Herodot. VII 185 između Aksija i Strimona, a prije toga u dolini Begoritskog (Ostrovskog) jezera v. Thukid. II 99, Polyb. ap. Strab. VII 268.

⁵⁶ Arrian. Anab. I, 5, 5; rijeku Apsos mnogi određuju modernim imenom DEVOL, ali ima razilaženja: Mommsen RG I 706 zove je BERATINO, a Patsch, Sand. Berat (karta) SEMANI.

⁵⁷ RE 36 Hbbd/I 234 s. v. Paian (Blumenthal); cf. natpis Πεῶν θεῶ ἐπιφανῆ mj. Παίων Δαίν A. Inscriptions grecques du Musée du Louvre, Paris, 1933, nr. 19 (= Robert L. Rev. Arch. 1933. VI—XII pp. 121—147).

⁵⁸ Homer. E 410. 899; cf. Euripid. Herc. frg. 820 ὦναξ Παιάν, ἀπότροπος γένειό, μοι πημάτων.

⁵⁹ Suid. Παϊάν, ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα ἐπὶ καταπάσει λαίμου ἄδόμενος.

našlo je potvrdu i u rezultatima minojske epigrafike, gdje se spominje u obliku Pa-ja-wo⁶⁰. Ovo starinsko ime srodno je s etnikom Paionia-Paeonia, što priznaju i moderni lingvisti.⁶¹ Iz toga nije dalek zaključak, da i etnik Pannonia potječe iz istog korjena. Kretschmer priznaje srodnost ova dva imena,⁶² ali ne njihov identitet. Stari su ove pojave ipak identificirali, jer Aristotelov⁶³ podatak spominje Dunav (Istros), te veli da on protječe kroz područje Peonaca, što se ne može odnositi na Peoniju uz Rodopu, nego samo na Panoniju. Bilo bi izvan okvira ovog razmatranja da se prati kako je i kada je nastao etnik Pannonia; u usporedbi s imenom boga Peana to se moglo dogoditi još u minojskoj fazi egejske civilizacije ili za vrijeme brončanog doba u Panoniji.

Egnatijska je cesta u historijsko doba označena s dvije izrazite tačke na obali Jadranskog mora. To su gradovi Epidamno-Dirahij i Apolonija, koji su postali izlazne luke ove ceste. Ona je vodila od Tesalonike⁶⁴ preko grada Herakleje u područje ilirskih Linkesta, te nastavljala do Lihnidskog jezera⁶⁵ u području ilirskih Dasareta, a odatle kroz dolinu rijeke Genusus (danas Škumbi); jednim je odvojkom izlazila na Epidamno-Dirahij, a drugim na Apoloniju. Istraživanja još ne mogu dati potpune rekonstrukcije Egnatijske ceste iz najstarijih vremena, jer se ne spominju pojedina mjesta kao kasnije u rimsko doba, od 2. v. pr. n. e. na dalje⁶⁶. Spominju se, kako je već rečeno, imena stanovnika i to kao plemenska područja Pelagonaca, Linkesta, Dasareta, Eorda, Briga, a to su samo općenite oznake. Među prve historijske spomene Egnatijske ceste može se ubroziti vojni pohod Braside »kroz klance Linka«, kako je zabilježio Tukidid⁶⁷, a onda mnogo kasnije Polibijev⁶⁸ podatak o »eordejskim klancima« na sjevernoj obali Begoritskog⁶⁹ (Ostrovskog) jezera. To su samo vrlo kratke relacije na ovoj izvanredno frekventiranoj cesti.

Gradovi Epidamno i Apolonija posljedica su korintske kolonizacije otoka Kerkire. Pod utjecajem Halkidana s Eubeje, koji su, kako je rečeno, već vrlo rano počeli kolonizirati zapad⁷⁰, pošao je i Korint istim tragom, jer su Korinćani i Halkidani bili od davnine u prijateljskim odnosima⁷¹. Korinćani su najprije došli u posjed otoka Korkire ili Kerkire, koja je do 734. pr. n. e. bila u vlasti ilirskih Liburna⁷². Po tom bi se moglo zaključiti da su Korinćani potisnuli na sjever

⁶⁰ Ventris—Chadwick, Evidence for Greek Dialekt in the Mycenaean Archives, p. 89.

⁶¹ Kretschmer, Glotta XX/1933, p. 177; cf. bilj. 37; Strabonov *παιανισμός* — *τιτανισμός* služi Kretschmeru, Glotta XIV/1925, p. 310, za zaključak da je *τιτάν* predgrčka riječ za *θεός*, te da bi prema tome i *παιάφων* morao imati sličan sadržaj. Cf. Hesych. *παῖον* — *ἀσφαλές*, *βέβαιον*

⁶² Kretschmer, Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache, 252, bilj. 2

⁶³ Aristot. mirab. ausc. 168 *Ῥήνος καὶ Ἴστρος οἱ ποταμοὶ ὑπ' ἄρκτον ῥέουσιν, ὁ μὲν Γερμανοῦς, ὁ δὲ Παίονας παραμείβων. καὶ θέρους μὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, τοῦ δὲ χειμῶνος παγέντες ὑπὸ κρύου ἐν πεδίῳ σχήματι καθιππεύονται.*

⁶⁴ Strab. VII 268, 271, 275; Mommsen RG I 706; cf. bilj. 35, 36.

⁶⁵ RE V 1883 (Philippson); Praschniker—Schober, Schriften d. Balkankomm. VIII, pp. 2, 59.

⁶⁶ RE V 1989 (Oberhummer).

⁶⁷ Thukid. IV 83,2 --- *μετὰ τοῦ Βρασιδίου ἐπὶ τῇ ἐσβολῇ τῆς Λύγκου*; Mommsen RG I 708.

⁶⁸ Polyb. XVIII 6,3 --- *εἰς τὴν Ἑορδαίαν ὑπερβολὰς, --- πρὸς τόπους ὑπερδεξίους, --- cf. id. XXXIV 12,8 ἐκεῖθεν δ' ἔστι παρὰ Βαρνοῦντα, διὰ Ἡρακλείας, καὶ Λυγιστηῶν, καὶ Ἑορδῶν, εἰς Ἐδεσσαν καὶ Πέλλαν μέχρι Θεσσαλονικίας.*

⁶⁹ Kiepert, Lehrb. alt. Geogr. p. 312, 2.

⁷⁰ V. bilj. 28.

⁷¹ RE III 2080 (Oberhummer).

⁷² RE II 2786 s. v. Bakchiadai (Toepffer).

Liburne, koje prema Apijanu⁷³ susrećemo u Epidamnu, kao u prvoj etapi na njihovom uzmičanju prema sjeveru. Liburni se i u ovoj najstarijoj fazi spominju kao izraziti pomorci, što potvrđuje i sama činjenica njihove vlasti nad Kerkirom. Epidamno i Apolonija nastavljaju ulogu posrednika na Egnatijskoj cesti između Makedonije i Italije. Prije njih su to vršili Liburni u području Epidamna, a indirektno bi se moglo zaključiti da su to isto vršili Japodi na području Apolonije. Paralelno područje na suprotnoj italskoj obali zove se Japigija, sasvim srodno s imenom Iapodes⁷⁴, a još i danas u okolici nekadašnje Apolonije postoji plemensko ime Ljape⁷⁵, također srodno s japodskim imenom. Budući da su već prije 734. Liburni bili potisnuti na sjever, što se prema analognom zaključivanju dogodilo i Japodima, to bi opći zaključak bio da su ova dva ilirska plemena dominirala na jugu u vrijeme minojske faze egejske civilizacije.

Neobične su okolnosti dovele Homerove komentatore iz antike, kako je već rečeno, do zaključka da je Kerkira fabulozna domovina Feačana Sherija, gdje je kralj Alkinov primio onako gostoljubivo brodolomca Odiseja⁷⁶. Neka tamna, vrlo stara spoznaja o dalekoj zemlji na zapadu s ljudima pomorcima, i njihovim lađama visokog tehničkog dometa potakla je Homerove komentatore da poistovjete ovu zagonetnu zemlju s Kerkirom. Arheologija o tom ništa ne zna⁷⁷, pjesničke tvrdnje mogu se uzeti samo kao simboli, jer zapad u slikovitom govoru znači i zapad života, dakle smrt samu, te u preobaženom liku zemlju ili otok blaženih. Kao da je zaista postojala blažena zemlja na krajnjem zapadu, koja je stvarno postala, zbog tajnog razloga, samo pojam smrti, i bez pjesničkog uspoređivanja sa zapadom sunca.

Odvelo bi u daleka zastranjivanja da se prati trag ideje o bajoslovnom, iščezlom svijetu na krajnjem zapadu. Zacijelo su ljudi egejske civilizacije, naročito u vrijeme cvata kretske vlasti, nešto o tom znali i Grcima ostavili odbleske te spoznaje u pričama sa slutnjom o bajoslovnoj i nedostižnoj zapadnoj zemlji. Kako se znanje o njenom smještaju sasvim izgubilo, Grci historijskog vremena pokušavali su da je smjeste na sjeverozapadu, u području ilirskih plemena. To su bili njihovi najbliži susjedi, ali zbog uzajamne otuđenosti bili su im gotovo nepristupačni. Zato se i daljina psihološki uvećavala, pa nije čudo što je na pragu historijskog vremena ovaj prostorno blizi svijet identificiran s dalekom zapadnom zemljom priče. U primjeru Liburna odražava se stvarnost kontinuiteta s vremenom koje pozna grčka priča; na njoj se osjećaju utjecaji egejske civilizacije, gdje je mogla doći do izražaja sposobnost Liburna kao vrsnih pomoraca, naročito ako se ima u vidu minojska talasokratija. Te su tradicije nastavljali i kad su se pomakli na sjever pred Korinćanima, pa je njihova pomorska vještina i u kasno historijsko vrijeme poslovičan pojam.

⁷³ V. bilj. 45.

⁷⁴ Kretschmer, Einleitung, 260; Mayer, Die Sprache der alten Illyrier, I, Wien, 1957, p. 161.

⁷⁵ Kiepert, o. c. 361, 5 LJAPE u području LJAPURIN, cf. Patsch, Sand, Berat Sp. 53 LJABEN.

⁷⁶ Homer ζ 12.

⁷⁷ Willamowitz—Moellendorff, Ilias. u Homer, p. 502.

Posljedica korinthske kolonizacije na Korkiri bilo je daljnje osnivanje kolonija na kopnu. Tako su Korkirejci osnovali 627. g. pr. n. e. Epidamnno-Dirahij⁷⁸, a Apoloniju su osnovali 588. pr. n. e. i to prema Tukididu⁷⁹ sami, i prema Strabonu⁸⁰, zajedno s Korinćanima. Kad je Apijan⁸¹ spomenuo Liburne u Epidamnu, stavio ih je među osvajačima na posljednje mjesto, a prije njih je naveo tračke Brige i ilirske Taulantijce. Čini se da je trački utjecaj bio dosta jak, pa nije isključena mogućnost da je ime Epidamnos tračkoga podrijetla, jer Hesihije⁸² veli da *damnos*, u tračkom znači konj. S tim se može dovesti u vezu kult Diomeda⁸³ u Epidamnu, poznatoga tračkog junaka konjanika. Kod Heraklida Pontika⁸⁴ ima vijest o Diomedu, koga su Kerkirani pozvali da ubije zmaja, jer je pustošio njihovu okolicu. To je Diomed i učinio te postao saveznik Kerkirana i išao dalje na zapad sve do Japigije. Njegove kolonije miskoga značenja⁸⁵ na Jadranskom moru odaju put tračkih utjecaja, koji je u najstarije vrijeme stvarno išao od istoka pravcem Via Egnatia.

Iz svega što je dosad rečeno potrebno je istaknuti koje su bile povoljne okolnosti za smještaj Abanata-Amantina u području Keraunijskoga gorja:

- a) Prvenstveno je to utjecaj halkidske kolonizacije, koja je otvorila put na zapad toliko rano da je kao događaj projiciramo unatrag, u mitološko vrijeme. Sliku o tom daju priče o Homеровim i Likofronovim Abantima.
- b) Sposobnost Abanata da se služe jednako morskim koliko i kopnenim putem. Ovo je dvostruko zajamčilo uspjeh kolonizacije.
- c) Srodnost ili barem neugrožena simbioza s etničkim elementom Kara, Lelega i Tračana, koje u svakoj promjeni boravišta susreću na prostoru južno od Egnatijske ceste. Ovdje ne dolaze u obzir Grci, zbog ekskluzivnog odnosa prema spomenutim grupacijama. Primjer Kerkire, Apolonije i Epidamna to najbolje ilustrira, koji su strogo čuvali svoj nacionalni karakter od utjecaja negrčkog podrijetla.

Dolaskom Abanata u okolinu Keraunijskoga gorja trebalo je odrediti odnos prema Ilirima, koji su ovdje bili značajniji od svih ostalih etničkih cjelina. Zato je potrebno razmotriti njihov položaj u novoj sredini.

Abanti su i u novoj domovini mogli ostati pomorci, jer je grad Amantija ležao na rijeci u blizini mora. Međutim, opaža se da su s vremenom postajali sve više kopneni narod, svakako pod utjecajem ilirskih i epirskih plemena, dok se s Ilirima

⁷⁸ RE V 1885 (Philippon).

⁷⁹ Thukid. I 26 Ἀπολλωνία Κορινθίων ἀποικία

⁸⁰ Strab. VII 262 κτίσμα Κορινθίων καὶ Κερκυραίων.

⁸¹ V. bilj. 45.

⁸² Hesych. δάμνος, ἵππος.

⁸³ Cf. reljefi Tračkoga konjanika, uzidani kao spolia u trijemu saborske crkve u Bitoli.

⁸⁴ Heraklid, Pontik. 27 = Lykophr. 630 sqq.

⁸⁵ Διομήδεια, dva otoka na italskoj obali, prema Garganu, danas Tremili Schol. Pind. Nem X 12; DIOMEDIS PROMUNTURIUM, na dalmatinskoj obali Plin. III 141; na ilirskoj obali, Skymn. 433; Brundisium, Benevent, Metapont i dr. mjesta u Italiji, štovali su Diomeda, kao svog osnivača, v. RE V 882 (Bethe); cf. Plin. n. h. III, 120 — Spina, — praevalens, ut Delphicis creditum est thesauris, condita a Diomede —

u toku povijesti nisu sasvim stopili. Zato Skilaks⁸⁶, koji prvi spominje Amantiju i Amantine kao historijsku, a ne mitološku stvarnost, zna za njih kao ilirsko pleme, što izričito i veli. Hesihije⁸⁷ ih drži epirskim plemenom, ali to valja shvatiti iz perspektive njegova vremena, kada je ovaj dio svijeta bio politički organiziran kao *Epirus nova*.

Skilaks daje opis Amantije i Amantina u svom periplu, kada spominje ilirski narod *Taulantijaca*, te grčke gradove na moru, Epidamno i Apoloniju. Veli da kraj Apolonije protječe rijeka *Aias* (današnja Vojuša), koja izvire na Pindu. Navodi razmake između Apolonije i Amantije prateći tok spomenute rijeke, te još spominje Orik pred Amantijom, koji je više prema obali mora. Pozna njihove susjede na kopnu, *Atintane*, čije se područje prostire iznad Orikije i *Haonije* sve do okolice *Dodone*. Nadalje spominje zemlju *Kestridu* i u njoj polje *Eritiju*, kamo je *Gerion* vodio svoja goveda na pašu. Ispod ovih predjela spominje još *Keraunijsko gorje* i mali otok *Sason*.

Skilakova vijest neobično ističe kopneni značaj Amantije, a to je zemlja *Kestrida* i *Dodona*, kao kulturni centar, koji je od najstarijih vremena davao ton čitavom području Pinda. *Eritija* i *Gerion* su potpuno fantastični mitološki pojmovi, ali predstavljaju stvarnost u pogledu načina života. Goveda i stočarstvo općenito je jedino zanimanje u području Pinda, kojim se stanovnici u ovim krajevima bave od pamtivijeka i koje nameće duga sezonska putovanja u potrazi za pašom.

Orijentaciju su davali visovi u gorama na području, koje je obuhvatao pogled. Tako su se s Pinda pružali vidici prema Jonskom, Ambrakijskom i Egejskom moru⁸⁸, a tok rijeka je učinio prohodnim ove udaljenosti. Visove Pinda stalno su nastavala barbarska plemena prema izričitom Strabonovom svjedočanstvu s ustaljenim oblicima života. Konzervativni pastirski način života sačuvao je uspomenu na najstarije mitološke zgode, te se priča i stvarnost u području Pinda neprestano isprepleću. Prema Strabonu⁸⁹ gotovo s istoga mjesta, s *Lakmona*, u sjevernom području Pinda izvire dvije rijeke: jedna je *Inah* koji teče na jug, u grčko područje prema *Argu*, a druga je *Aoos* — ili kako je *Hekatej* i *Skilak* zovu

⁸⁶ Skylax 26 'Από δὲ Ἀπολλωνίας εἰς Ἀμαντίαν ἐστὶ στάδια κκ. [Καὶ ὁ Αἴας ποταμὸς ἀπὸ τοῦ Πίνδου ὄρους παρὰ τὴν Ἀπολλωνίαν παραρρεῖ]. Πρὸς [δ'] Ἀμαντίας] εἶσω μᾶλλον εἰς τὸν Ἴόνιον Ὀρικός. Τῆς Ὀρικής καθήκει εἰς θάλατταν στάδια π', τῆς δὲ Ἀμαντίας στάδια ξ'. "Ἀπασιν ὄμοροι ἐν μεσογείᾳ Ἀσιντᾶνες ὑπὲρ τῆς Ὀρικής καὶ Καρίας μέχρι Δωδωνίας. [Ἐν τῇ Κέστριδι χώρα εἶναι λέγεται πεδῖον, ὄνομα Ἐρυθραία. Ἐνταῦθα ὁ Γηρουόνης λέγεται ἦκειν, καὶ τοὺς βοῦς βουκολεῖν.] Κατὰ ταῦτά ἐστι τὰ Κεραύνια ὄρη ἐν τῇ Ἡπειρῷ, καὶ νῆσος παρὰ ταῦτά ἐστι μικρὰ, ἣ ὄνομα Σάσων.

⁸⁷ Hesych. Ἀμαντοί, ἔθνος Ἡπειρωτικόν.

⁸⁸ RE 27 Hbbd. 758 navodi primjer kralja

Filipa V koji je 181. pr. n. e. vidio s gore Hema (Balkana) Jadransko i Crno more; cf. za Jonsko, Egejsko i Ambrakijsko more Polyb. XXXIV 12 ap. Strab. VII 274.

⁸⁹ Strab. VII 262 τὸν δ' Ἄωον Αἴαντα καλετ Ἐκαταῖος, καὶ φησιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τόπου, τοῦ περὶ Λάκμον, μᾶλλον δὲ τοῦ αὐτοῦ μυχοῦ, τὸν τε Ἰναχὸν ρεῖν εἰς Ἄργος πρὸς νότον καὶ τὸν Αἴαντα πρὸς ἐσπέραν καὶ πρὸς τὸν Ἀδρίαν; cf. Herodot. IX 93 "Ἔστι ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ ταύτῃ ἱρὰ ἡλίου πρόβατα, τὰ τὰς μὲν ἡμέρας βόσκειται παρὰ ποταμόν, ὃς ἐκ Λάκμωνος οὖρας ῥέει διὰ τῆς Ἀπολλωνίης χώρας ἐς θάλασσαν παρ' Ὀρικὸν λιμένα ---

Aias — koja teče na zapad u »barbarsko« područje, prema Jadranskom moru. I najveća grčka rijeka, Aheoj, teče također s Pinda, a dolinu ove rijeke i dodonsko područje drži Aristotel⁹⁰ pradomovinom Grka — ἀρχαία Ἑλλάς. Tako je i svaka druga rijeka s Pinda bila pradomovina ostalih plemena.

Gerionova goveda, koja je spomenuo Skilak u kestrinskoj Eritiji, prema ostalim podacima iz mitologije, oteo je Heraklo, te ih je, prema Proksenu⁹¹ kod Stefana iz Bizanta, doveo nakon toga u Dodonu i prikazao Zeusu. Dodona u epirskoj Tesprotiji, u blizini današnje Janine, bila je u najstarije vrijeme kulturno središte grčkih i negrčkih plemena. Herodot⁹² je zove grčkom, a Hekatej⁹³ prije njega molotskom i s time se ne iscrpljuje lista pripisivanja Dodone raznim plemenima. U Dodoni je bilo svetište Zeusa »pelazgičkoga«, kako ga u molitvi kod Homera⁹⁴ nazivlje Ahil; tu je bilo najstarije proročište u Grčkoj, u kojem se po šuštanju svetoga hrastovog lišća pogađala volja božanstva. Efor⁹⁵ kod Strabona potvrđuje Homerovu vijest da su Dodonu osnovali Pelazgi, u zemlji epirskih Molosa.

Tok rijeke Aeos pokazivao je Amantinima put u Dodonu. Ovi su utjecaji bili od presudnog značenja što su se Amantini pretvorili u izrazit kopneni narod. Koliko su ti utjecaji bili jaki, vidi se po činjenici što su Amantini u historijsko vrijeme, na vrhuncu svog razvoja, kovali novac s likom Zeusa iz Dodone zajedno s likom božice Dione⁹⁶. To je prije njih radio i kralj Pir, te se može zaključiti da su Amantini bili s njime u savezničkom i prijateljskom odnosu. Prema Polibiju⁹⁷ u takvim su se prilikama novac, mjere i zakoni preuzimali od odličnijega sudionika. Kako je Dodona i u Pirovo vrijeme sačuvala svoje starinsko značenje, to je bilo mogućnosti za utjecaj u odabiranju kopnenog stila života.

U nizu imena koja označuju spomenutu fabuloznu zemlju na zapadu nalazi se i Eritija, što znači »Rumena« tj. od zapadnog sunca obasjana zemlja. Nju spominje Skilak⁹⁸ u blizini Amantije u Epiru, te je drži poljem u Kestradi, gdje je čuvao svoja goveda čudovišni troglavi div Gerion⁹⁹. Za Geriona se kratko može reći da je značio boga smrti, kao kasnije Had. Mimo Skilakovih podataka, poznato je iz mitologije da je blizu Eritije brdo Abas¹⁰⁰ na kojem je Heraklo prenoćio kad je išao protiv Geriona. Tako se abantska etimologija susreće ponovo u Epiru, te se može zaključiti da tragovi njihove prastare kolonizacije postoje i mimo priča o Elefenoru. Grci su prema naslućivanju i bez mogućnosti provjere Eritiju smjestili u Epir, slično kao što su od Kerkire načinili Alkinojevu Sheriju. Pričom proslavljena

⁹⁰ Aristot. Meteor. I 14 Αὕτη δ'ἔστιν ἡ περὶ Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον.

⁹¹ Ap. Steph. Byz. s. v. Χαονία.

⁹² Herodot. IV 33.

⁹³ Hekat. ap. Steph. Byz. s. v. Δωδώνη.

⁹⁴ Homer. π 233.

⁹⁵ Ephor. ap. Strab. VII 272.

⁹⁶ Head HN 265; slika novca: BMC Thesaly to Aetolia pl. XXXI 10, 11; lik Dione sa Zeusovim spominje se i u epigrafskim spomenicima Dodone. v. G. DAUX, Chronique

des Fouilles et Découvertes Archéologiques en Grèce en 1959 (Extr. BCH) p. 744.

⁹⁷ Polyb. II 37,10 --- μὴ μόνον συμμαχικὴν καὶ φιλικὴν κοινωνίαν γεγονέναι πραγμάτων περὶ αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ νόμοις χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς, καὶ σταθμοῖς, καὶ μέτροις, καὶ νομίμασι, πρὸς δὲ τοῦτοις, ἄρχουσι, βουλευταῖς, δικασταῖς τοῖς αὐτοῖς.

⁹⁸ V. bilj. 86; Wilamowitz—Moellendorff, Euripides Herakles 65.

⁹⁹ Roscher Lex. Myth. s. v. Geryoneus 1634.

¹⁰⁰ Apollodor. II 2, 11.

Eritija zbog svojih goveda bila je analogija za Epir, koji je uvijek bio na glasu zbog uzornih stada goveda; Pindar zato pohvalno ističe njegove stanovnike kao »uzgojitelje goveda, preko svake mjere odlične«. ¹⁰¹

Skilakovi podaci o Amantiji s toliko aluzija na starinski svijet pelazgičke Dodone i egejskih čudovišnih divova iz Eritije, ostavljaju kroz mnoge vjekove trag u stvarnosti stočarskog načina života. Grad Amantia se razvijao u takvoj sredini, ali je došao na glas i po rijetkom prirodnom fenomenu. To je bila neobična pećina sa svojstvima koja su kroz čitavu antiku privlačila na se pažnju. Izbacivala je vatru s katranskom smolom i vrućom vodom, što danas ne bi bilo ništa neobično kao geološka pojava. U staro doba takve su pojave bile samo djelomično razumljive, shvaćene su bile kao čudo, što je izazivalo divljenje. Starima je bilo poznato samo korisno svojstvo katranske smole, da se njome mogu uništavati uši vinove loze, kako znamo po Strabonu ¹⁰² na primjerima iz drugih krajeva; međutim on je znao i za pećinu kod Amantije.

Strabon spominje ovu pećinu pod imenom *Nimfe* ¹⁰³, a to je ime poznato i drugim piscima. Tako Plinije ¹⁰⁴ smještava Nimfej u okolici Apolonije, ali kod bližeg određivanja daje informaciju da oko njega žive »barbari« *Amanti* i *Bulioni*. Nimfej tako postaje pouzdano sredstvo za određivanje Amantije. Apolonija je bila u neposrednoj blizini Amantije, te nema nesuglasice između Strabonova i Plinijeva podatka, kao ni između Aristotelova ¹⁰⁵ podatka, koji Nimfej i bez navođenja imena spominje u zemlji *Atintana*. Ovi su krajevi bili u starini vrlo gusto naseljeni, te je na sasvim istim mjestima postojala bujna simbioza raznorodnih stanovnika. Atintani su živjeli uz rijeku Aaos u neposrednoj blizini Amantina, a Aristotelov je podatak plod utjecaja Dodone u krajevima oko rijeke Aaos, koja teče s Pinda. Pisac *Elijan* ¹⁰⁶ također spominje Nimfej i s čuđenjem govori kako u okolici prevladava miris sumpora i alauna, ali to ipak ne škodi usjevima, jer je okolo sve bujno i zeleno. Vatra gori danju i noću, a Apolonijati pamte, da to traje od njihova rata s Ilirima.

Ampelije ¹⁰⁷ podatak veli da se iz obližnje šume kraj Nimfeja čuje Panova simfonija sve do grada Amantije. Obje pojave, vatru iz zemlje i Panovu simfoniju drži Ampelije dvostrukim čudom, te je time jednako zapanjen kao slikarjama koje je vidio u obližnjoj *Ambrakiji*. One prikazuju *Kastora*, *Poluksa* i *Helenu* »na zidu« — vjerojatno neke ruševine — o kojima nitko ne zna, kada su slikane i tko im je autor. Po Ampelijevu prikazivanju može se zaključiti da su spomenuta »miracula mundi« i još ostala u daljim krajevima Grčke, bila velika atrakcija za antikne turiste. O Nimfeju znadu Strabon ¹⁰⁸ i *Kasije Dion* ¹⁰⁹ da

¹⁰¹ Pindar. Nem. IV 84 βουβόται πρόνες ἔξοχοι.

¹⁰¹ Pindar. Nem. IV 84

¹⁰² Strab. VII 263.

¹⁰³ Id. VII 262.

¹⁰⁴ Plin. n. h. III 145 ... Apollonia, ... cuius in finibus celebre Nymphaeum accolunt barbari Amantes et Buliones.

¹⁰⁵ Aristot. mirab. ausc. 36.

¹⁰⁶ Aelian. var. hist. XIII 16.

¹⁰⁷ Ampel. c. VIII; cf. Praschniker IOA XXI/XXXII Beibl. 57 uz mjesto u Ampelijevu tekstu CATAMANTH, daje tumačenje u izvornom grčkom obliku:

ἐν τῇ καθ' Ἀμαντίαν ὄδῳ.

¹⁰⁸ Strab. XVI 650.

¹⁰⁹ Cass. Dio 41, 45, 2 sqq.

je imao i proročište. Prema Kasiju Dionu moglo se nimfama postaviti svako pitanje, osim onih koja se odnose na rok ženidbe i smrti. Razumljivo je, iako toga ne tumači Kasije Dion, da su nimfe djevojačka božanstva i zaštitnice zdravlja, te bi bilo izvan njihove kompetencije da odgovaraju na takva pitanja.

Kad se podaci o Nimfeju razmotre, opaža se da u Elijanovoj vijesti ima informacija o historijskom događaju. On veli da Apolonijati pamte vatru u Nimfeju od rata koji su oni vodili s Ilirima. Razumljivo je da su ti Iliri mogli biti samo Aman-tini jer se Nimfej nalazi u njihovu području. Sam se događaj može povezati s Pausanijevom¹¹⁰ vijesti o umjetničkim djelima u Olimpiji, među kojima se nalazi skulptura s natpisom, a predstavlja zavjetni dar Apolonijata, nakon pobjede nad Abantima. Natpis glasi:

Spomeni od Apolonije stavljeni, koju na moru
Jonskom naseli Feb, vlasiju dugih bog,
Oni Abantide zemlje osvojivši granice, ovdje
Staviše s bozima od Tronija deseti d'jel.

Pausanija tumači najprije geografske podatke: zemlja Abantida i u njoj tes-protski grad Tronij¹¹¹, nalazila se na kopnu, ispod Keraunijskoga gorja. Kad su Lokri iz Tronija, na rijeci Boagriju i s njima Abanti s Eubeje, došli iz trojanskoga rata pred Keraunijsko gorje s osam lađa, odvojenih od ostalog brodovlja, zaustavili su se ovdje. Zajednički su sagradili novi Tronij, a zemlji su sporazumno dali ime Abantida. Abanti su s vremenom došli u sukob s Apolonija-tima i ostali poraženi. Apolonijati su od desetine plijena kod Tronija stavili spome-nuti zavjetni dar u Olimpiji.

Prema Hirschfeldu¹¹², zavjetni dar Apolonijata načinio je Mironov sin Likije, te se po tome događaj može smjestiti vremenski u prvu polovicu 5. v. pr. n. ere. Amantine iz tog vremena Elijan drži Ilirima, dok ih Pausanija spominje još pod starinskim abantskim imenom, ali se po primjeru iz Kalimaha¹¹³ vidi, da su Abanti stanovnici amantinske zemlje. Kalimahu je dakle abantsko i amantsko ime identičan pojam. Pobjeda Apolonijata znači potiskivanje Amantina od mora, te zato njihove pomorske tradicije, kako se može zaključiti, pripadaju samo mitskom vremenu. U historijsko vrijeme, poput ostalih susjeda u području Pinda, postaju kopneni narod, čime i njihov etnički karakter poprima sve više definitivan ilirski smisao.

Radi razumijevanja kako je tekao proces ilirizacije Amantina treba spomenuti njihove susjede oko Keraunijskoga gorja, Enhelejce. Oni su veliko ilirsko pleme, po starini prvo, te je u najstarije vrijeme identično s pojmom Ilira. Vijesti

¹¹⁰ Pausan, V 22,3 *μνάματ' Ἀπολλωνίας ἀνακεί-
μεθα, τὰν ἐνὶ πόντῳ*
Ἴονίῳ Φοῖβος ὄκις ἄκερσεκόμας.
οἱ γὰρ πέρμαθ' ἔλόντες Ἀβαντίδος ἐνθάδε
ταῦτα
ἔστασαν συνθεοῖς ἐκ Θρονίου δεκάταν.

¹¹¹ Oldfather RE II R 11 Hbbd 610; drži da podatak Pausan. V 22, 3 sqq o Troniju u Epi-ru, kao naseobini Lokra i Abanata, može da se uzme kao historijska činjenica.

¹¹² RE II Bd 112.

¹¹³ Callimach. frg. 259 Schneider...
οἱ μὲν Ἀβαντες [...] Ἀμαντίνην ὄκισον.

o Enhelejcima vezane su uz Kadmoovo ime, a stvarni je razlog tome, kako prema Teopompovu izvoru Strabon tumači¹¹⁴, što je Kadmo osnivač dinastije kod Enhelejaca, o čemu postoje priče i spomenici onoga što priča spominje. Strabon ističe da domaći ljudi nisu bili vladari kod Enhelejaca, te bi se po tome dalo zaključiti da kraljevska institucija nije domaćega ilirskog podrijetla, nego je strana tekovina. Strabonovu vijest potvrđuje i Pausanija¹¹⁵ utoliko što veli da je Kadmov sin Polidor najprije bio osnivač naselja među Enhelejcima, a onda im je postao vladarom. Ova se Pausanijina vijest ne podudara ni s kakvom činjenicom iz mitologije, pogotovu ne zato što Polidor znači više simbol¹¹⁶ nego genealošku stvarnost, te nema drugi smisao nego je pojam tuđe vlasti kod Enhelejaca.

Jednako i priče o Kadmovu sinu Iliriju nemaju nikakve stvarne podloge, jer mitologija pozna kod Kadma samo kćeri¹¹⁷. Priča o Iliriju kao Kadmovu sinu nastala je u kasno vrijeme sa sasvim prozirnom racionalističkom tendencijom da se opravda presizanje stranca Kadma u ilirsko područje. Prema Sholijama Verg. Aen.¹¹⁸ Kadmo i Harmonija su nakon bijega iz Tebe i nakon prijelaza makedonske granice ostavili svoga nejakog sinčića, koji je rođen kraj rijeke u Iliriku. Našla ga je zmija, te se ovila oko njega da ga zaštiti i poslije mu je dala sposobnost da čitav onaj kraj podvrgne pod svoju vlast.

O dolasku Kadma i Harmonije među Enhelejce govori Apolodor¹¹⁹ ovako: Kadmo i Harmonija nakon bijega iz Tebe stigoše među Enhelejce, koji su bili u ratu s Ilirima. Proročanstvo je reklo Enhelejcima da će pobijediti ako se stave pod vodstvo Kadma i Harmonije, što su i poslušali i tako pobijedili Ilire. Zato su Kadma uzeli za kralja, a nakon svih tih događaja Kadmu se rodio sin Illyrios. Na koncu su Kadmo i Harmonija preobrazbom poprimili zmajske likove, ali to je bio i njihov kraj, te ih je Zeus preselio na Elizijske poljane.

Apolodorovi podaci o Kadmu kao kralju kod Enhelejaca podudaraju se sa Strabonom, a s Pausanijom samo djelomično, jer se razilaze u imenu Kadmova sina: kod prvoga se zove Polidor, a kod drugoga Illyrios. Međutim, kod Apolodora ima — barem naoko — jako razilaženje sa stvarnosti: on govori o ratu između Enhelejaca i Ilira, a poznato je da je ilirsko ime opći pojam, te bi imalo da obuhvati i Enhelejce, koji su i sami Iliri. Ova se inkongruencija može samo tako protumačiti što je među mnogobrojnim ilirskim plemenima postojalo i jedno koje se svojim posebnim imenom zvalo Iliri, što i Plinije¹²⁰ iznosi »p o s e b n o n a z v a n i I l i r i«. Takvu je činjenicu i Apolodor, možda, nejasno znao; te ju je projicirao u okvir mitološkog vremena, a time bi njegova verzija značila sukob između dva ilirska plemena.

¹¹⁴ Strab. VII 271 ταῦτα δὲ πρότερον μὲν καταδυναστεύετο ἑκάστα, ὧν ἐν τοῖς Ἐγγελοῖς οἱ Κάδμου καὶ Ἀρμονίας ἀπόγονοι ἤρχον, καὶ τὰ μυθεύμενα περὶ αὐτῶν ἐκεῖ δείκνυται, οὗτοι μὲν οὖν οὐχ' ὑπὸ ἰθαγενῶν ἤρχοντο.

¹¹⁵ Pausan. IX 5, 3.

¹¹⁶ Wilamowitz—Moellendorff, Der Glaube

¹¹⁷ Id. ib.

¹¹⁸ Schol. Verg. Aen. I 243.

¹¹⁹ Apollodor. III, 5, 4 (= FHG I, p. 156.

¹²⁰ Plin. III 144 ... proprieque dicti Illyri et Taulanti et Pyraei retinent nomen.

Najstariji su izvori o Kadmovu bijegu k Enhelejcima u Euripidovim¹²¹ »Bakhamu« i kod Herodota¹²². Euripid je prikazao Kadmov bijeg kao progonoštvo i kao kaznu za nepravde što su ih Dionisu nanijeli Kadmo i njegove kćeri. Ta je kazna izražena u obliku Zeusova proročanstva, prema kojemu će Kadmo i Harmonija ići u zmijskom liku pred vojskom Enhelejaca, te će i pobjednički napredovati sve dotle dok se ne ogriješi o pljačku Apolonova svetišta u Delfima. To će joj donijeti propast, a Kadmu i Harmoniji oslobođenje od ukletosti, ali to će se dogoditi istom u času njihove smrti. Poslije toga poći će zauvijek u zemlju blaženih¹²³.

Herodotova vijest¹²⁴ govori o Enhelejcima s obzirom na motiv pljačke delfijskih riznica. Ne govori direktno o nekom takvom događaju, nego u odnosu na Mardonija za vrijeme perzijskih ratova kad je došao u Delfe da pita za budućnost. Tada su svećenici iskoristili priliku i upotrijebili jedno staro proročanstvo u kojem se govori o osveti delfijskog boga za pljačku, te su to dali Mardoniju kao odgovor, samo da poplaše Perzijance od navale na Delfe. Herodot izričito naglašava da se ovo staro proročanstvo odnosilo na Enhelejce, a ne na Perzijance, te se može zaključiti da je prije perzijskih ratova bilo pljačkaških pohoda Enhelejaca na Delfe. Tu je činjenicu iskoristio i Euripid u spomenutom slučaju o Kadmoj sudbini pod konac njegova života, pa bi se moglo govoriti o pohodima Enhelejaca na Delfe, kao o sasvim tipičnoj pojavi.

Mimo Euripidova tumačenja, po kojem Kadmo trpi kaznu što se zamjerio bogu Dionisu, iz mitologije je poznato da je krivnja još starija. Kadmo se zamjerio bogu Aresu, jer je ubio njegova zmaja. Tada je jedva izbjegao osveti zahvaljujući Zeusovoj intervenciji što je ostao pošteđen. Došlo je do izmirenja s Aresom, koji mu je u znak praštanja dao svoju kćer Harmoniju za ženu. Uz brojne varijante o daljoj Kadmoj sudbini najizrazitiji je Ovidijev¹²⁵ prikaz. Gotovo tantalovskom obiješću Kadmo se sjetio zgrade sa zmajem i u trenutku sumnje i ironije zapitao se u sebi da li je zmaj doista bio bog. Nije mogao u to vjerovati, što je i naglas izrazio, te izazvao prokletstvo bogova kad je rekao, ako je zmaj bio bog, onda neka za kaznu on sam postane zmajem. Kletva se ispunila ne samo na Kadmu nego i na Harmoniji, te su oboje smjesta poprimili zmijske likove. Ovidijevi se stihovi nastavljaju i dalje, te govore da su i u zmijskom liku ostali blage ćudi, pa nisu ljude ujedali niti od njih bježali, jer su se i kao zmije sjećali svih dobročinstava koja su kome iskazali.

¹²¹ Euripid. Bakch. 1340 sqq

δράκων γενήσει μεταβαλόν, δάμαρ τε σή
 ἦν Ἄρεος ἔσχεσ Ἄρμονίαν θνητὸς γεγώς,
 ἐκθηριωθεῖσ' ὄφεος ἀλλάξει τύπον.
 ὄχον δὲ μύσχων χρησμὸς ὡς λέγει Διὸς
 ἔλξῃ μετ' ἀλόχου βαρβάρων ἡγούμενος'
 πολλὰς δὲ πέρσεις ἀναρίθμησ στρατεύματι
 πόλεις ἔταν δὲ Λοξίου χρηστήριον
 διαρπάσσει νόστον ἄθλιον πάλιν

σχήσουσι' σε δ' Ἄρης Ἄρμονίαν τε βύσεται
 μακάρων τ' ἐς αἶαν σὸν καθιδρύσει βίον.

¹²² Herodot. IX 43 - - - ἐς Ἰλλυριοὺς τε καὶ τὸν
 Ἑγγέλεων στρατὸν οἶδα πεποιημένον, ἀλλ' οὐκ ἐς
 Πέρσας.

¹²³ Cf. Apollodor. FHG I, p. 156.

¹²⁴ V. bilj. 122.

¹²⁵ Ovid. Metam. IV 563; Ovidijev prikaz
 na ovom mjestu rađen je prema helenističkom
 uzoru v. RE X 1472.

Prema navedenim podacima izlazi da su Kadmo i Harmonija došli k Enhelejcima zbog prokletstva u zmijskom liku. U tom su liku išli i na čelu vojske Enhelejaca. Filon iz Bibla¹²⁶ dodaje svemu ovome da su se dovezli k Enhelejcima i to u kolima s volovskom zapregom, da bi »lakše stigli na put koji vodi k Ilirima«. Za uspomenu toga puta postao je »volovski jaram« eponim grada Budve, što je doslovan prijevod originalnog oblika Βουθή. Nije suviše spomenuti da je ovo ime sačuvano u kontinuitetu do danas.

Filonovo izlaganje o Budvi u vezi s Kadmom dalo je mnogima povoda za zaključke o feničkoj kolonizaciji na našoj obali Jadranskog mora. Išlo se od pretpostavke da je Kadmo Feničanin, što prema podacima iz mlađeg vremena djelomično odgovara stvarnosti, a naročito zato što priča spominje među njegovom braćom jednoga koji se zvao Feniks Φίνξ i od kojega bi imali potjecati Feničani¹²⁷. Ovo ime ipak ne bi smjelo zbunjivati, jer je poznato da su njime označivali i Karane, kao što se vidi iz izvora ranijeg vremena. To su pjesnici Korina¹²⁸ i Bakhili¹²⁹, oboje iz Kadmove grada Tebe, koji su izričito rekli, da se Karija zvala Fenike ή Καρία Φοινίκη έκαλεῖτο¹³⁰. U ovom slučaju Feniks-Fenike znači grimiznu boju, koja je kod Karana bila u intenzivnoj upotrebi, te postoje čak i arheološki nalazi koji dokazuju ovu činjenicu. Istraživač Plassart¹³¹ iznosi da je našao na brijegu Kynthos (otok Del) u karskim kolibama posudice u kojima se mljela crvena boja za maljanje tijela, po čemu Karani zaista opravdavaju svoj naziv »crveni« ili »grimizni«, tj. Φοίνικες.

Prema navedenim podacima izlazi da je Kadmo bio Karanin, što mnogi drugi dokazi potvrđuju direktno. Priča je njegovu najveću djelatnost smjestila u beotskom gradu Tebi, a ondje je od starine imao svetište i proročište Apolon Ptoos, gdje su se prema Herodotu^{131a}, još za vrijeme perzijskih ratova g. 479. pr. n. e. davali odgovori na karskom jeziku, tako da je Mardonijev poslanik Mys iz Euroma iz Karije slušao glas proročišta na svom materinjem jeziku. Ipak je prava Kadmove domovina Milet u Maloj Aziji, gdje se »ne može zatajiti Kadmov trag«, kako Plinije¹³² svjedoči i gdje su još u kasno historijsko vrijeme ostali zadnji tragovi Karije kao jedinstvene političke cjeline. Zato se karsko ime Abas, osim spomenutih primjera na grčkom i ilirskom tlu, nalazi i u Maloj Aziji kao ime brijega. Ime Kadmos nije samo lično ime nego ime rijeke, pritoke Tiamisa u Epiru, te ime gore i rijeke u maloazijskoj Kariji. Ime Abai, koje je spomenuto u obliku sing. Aba u Fokidi prema Aristotelovu primjeru kod Strabona¹³³, znači prema Herodijanu ime grada u Kariji, kako svjedoči Stefan iz Bizanta¹³⁴.

¹²⁶ Steph. Byz. s. v. Βουθή, πόλις Ἰλλυρίδος, ὡς Φίλων, διὰ τὸ Ἰκάδμον ἐπὶ ζεύγους βοῶν ὀχούμενον ταχέως ἀνύσαι τὴν ἐς Ἰλλυριοῦς ὁδὸν . . . ἔχει δ' ἐπὶ τοῦ μυχοῦ Ἰρίζονα πόλιν καὶ ποταμὸν ὀμῶνυμον.

¹²⁷ Schol. Eurip. Phoen. 5 -- ἀφ' οὗ οἱ Φοίνικες; Zippel 18.

¹²⁸ Schol. Eurip. Phoen. 5.

¹²⁹ Ap. Athen. IV 174 F.

¹²⁹ V. bilj. 128.

¹³⁰ V. bilj. 128.

¹³¹ Plassart, Delos XI ap. Wilamowitz-Moellendorf, Glaub. Hell. I 80, 5.

^{131a} Herodot VIII 135.

¹³² Plin. V 112 nec fraudanda cive Cadmo.

¹³³ V. bilj. 29.

¹³⁴ Steph. Byz. s. v. ἸΑβαί.

Od ličnih imena treba spomenuti ime *Agron*, koje je nosio prvi ilirski kralj, ali jednako tako spominje Herodot¹³⁵ kralja istog imena u Lidiji, koja je po jeziku srodna s Karijom. Poznat je i iz mitologije Agron¹³⁶ s otoka Kosa, klasičnog terena karsko-lelegičkog, koji je tvrdokorno ostao štovalac prastaroga kulta Zemlje, te je s prezirom i prkosom odbio Atenu, Artemidu i Hermesa, koji su mu se lično došli nametati kao bogovi. Samo ilirsko ime koje je nastalo od oblika *Hyllos* ima analogiju u toponimu *Ἰλλούαλα*, što prema Stefanu iz Bizanta¹³⁷ znači mjesto u Kariji gdje je poginuo Hyllos. Drugi dio imena *ala* znači u karskom konj, prema Stefanovu¹³⁸ tumačenju. Budući da i maloazijski natpisi pružaju mnogo primjera srodnih imena s onima albanskog teritorija, bilo je pokušaja da se sam današnji albanski jezik uzme kao sredstvo za tumačenje likijskog starog jezika u Maloj Aziji, također srodnoga karskom, ali je već *Kretschmer*¹³⁹ primio s rezervom prenatragljene zaključke.

Prije nego što se konačno protumači Kadmove ime, treba nešto reći o značenju i etimologiji imena Enhelejaca. Na oko to nije teško protumačiti, jer ono dolazi od grčke riječi *ἔγγελος* što znači »jegulja«; ime se osniva na prirodnoj činjenici da Enhelejci žive u kraju od Keraunijskoga gorja do jezerskog područja ceste *Via Egnatia* gdje ima jegulja. Naročito su poznata jezera *Lihnidsko* (Ohridsko) i *Lebatsko*¹⁴⁰ (Skadarsko) po bogatstvu jeguljama. Prema tome bi Enhelejci znači »narod jegulja«, što je samo grčka spoznaja, a ni po kakvim pričama ili arheologiji nije poznato¹⁴¹ da bi Enhelejci sami sebe tako zvali.

Nije poznato da li se može uzeti kao pomoć u tumačenju jezero *Kopais* kod grada Tebe, Kadmove domovine, koje je bilo na glasu zbog izvrsnih jegulja i koje su se gotovo na egipatski način štovale kao božice izabranim primjercima u Tebi, te su uživale svoju vlastitu svećeničku poslugu¹⁴². Poznato je samo to da je njihov kult prastar i one znače upravo onakav pojam starine, kao Kadmo i grad Teba sami, te se poslovično uzimao izraz »tebanska vremena«¹⁴³ kao znak velike starine. Ilirske su tradicije o toj temi nepoznate, a grčke polaze od tuđeg izvora. Smije se reći s *karsko-lelegičkog*, za Grke »barbarskog«, jer Platon¹⁴⁴ izričito kaže da je barbarsko sve ono što se javlja pod Kadmovim imenom. Nije poznato da bi Kadmo bio donosilac kulta jegulja kod Enhelejaca, a nisu ga ni imali. Za njih je kao Ilire karakterističan kult zmaja u čijem je liku došao Kadmo k Enhelejcima.

Iz karske mitologije poznata je priča o morskoj nemani *Enhelis*, a veže se uz otok Kos. Ondje je bio poznat po bogatstvu stada *Krisamis*¹⁴⁵, koji je doživio da mu je Enhelis otela najljepšu ovcu, ali je on pošao za njom u potjeru, stigao je i ubio. Mrtva Enhelis ukazala mu se u snu i zamolila ga da sahrani njeno

¹³⁵ Herodot. I 7.

¹³⁶ Anton. Lib. 15 sq.

¹³⁷ Steph. Byz. s. v. Ἰλλούαλα; cf. Hesych. ἰλλός. στρεβλός, διεστραμμένος.

¹³⁸ Id. s. v. Ἀλάβανδα.

¹³⁹ Kretschmer, Einleit. 387.

¹⁴⁰ RE XIII 2115 s. v. Lychnidus 2.

¹⁴¹ Wilamowitz—Moellendorff. o. c. I 25.

¹⁴² RE V 2549 s. v. Enchelys.

¹⁴³ Schol. Eurip. Phoen. 138.

¹⁴⁴ Plato Menex. 245 d.

¹⁴⁵ V. bilj. 142.

tijelo u zemlju. Krisamis nije imao osjetljivost Antigone, te se nije obazirao na svoj san, ali ga je stiglo prokletstvo zbog nepravde koju je učinio mrtvom biću: ostao je bez potomaka, te mu je tako rod izumro. Enhelis ili jegulja je ono biće koje se ukazuje i nestaje, ima dakle značaj priviđenja¹⁴⁶, te se zato uzimlje kao simbol pokojnika, upravo kao i zmijska, koja je kod starih naroda pojam smrti. Uzme li se u obzir Aristotelov podatak o jeguljama za koje on veli¹⁴⁷ da ne ugibaju kao ribe, da bi im mrtvo tijelo plivalo na površini, nego da umiru i padaju na dno, razumljivo je što se kod starih razvilo vjerovanje da jegulje imaju dušu, te da traže posmrtnu počasti. Aristotelov podatak odgovara stvarnosti, jer se jegulje zavlče u mulj i ondje često ugibaju¹⁴⁸.

Osvetoljubivost zmijske jegulje dobiva smisao Erinije, koju Eshil¹⁴⁹ pozna još pod imenom δράκαινα, a taj se izraz približava pojmu zmaja -δράκων- u kojega je Kadmo bio pretvoren. Ako se sjetimo da su zmijske s otoka Othronos otjerale Elefenora¹⁵⁰, vidimo da je on sudbinski srodan Kadmu, a ne samo etnički, jer obojica trpe kaznu od osvetničkog zmijskog elementa. U odnosu na Enhelejce treba dodati još Lukanovo tumačenje, po kojem se zmajevi zovu encheleae — u originalu: encheleae enim dracones dicuntur a Graecis¹⁵¹ — a to dovoljno jasno govori da je veza između Kadma i Enhelejaca postojala po srodnosti bića u liku jednoga i u imenu drugih. Time bi se mogao i definitivno odrediti Kadmov karakter, ali mu ostali podaci daju i drugi smisao, kako će se vidjeti tokom razmatranja.

Za Grke historijskog vremena još su uvijek Enhelejci i svi ostali Iliri stanovnici neke nedostižne Nedođije, zemlje s onu stranu groba, kao i u primjeru Korkire-Sherije i Gerionove Eritije. Kadmo i Harmonija odilaze k Enhelejcima potkraj života da se više nikad ne vrata. Stvarnost je ipak teško demantirala grčko vjerovanje u transcendentni smisao njihovih susjeda, jer su oni vrlo realistično i nedvosmisleno provalili u Delfe, te opljačkali zlato iz svetišta¹⁵². To je Grcima bila prilika za otrežnjenje, da počnu voditi računa o stvarnom značenju svojih susjeda na sjeverozapadu. Historijska ih je stvarnost međusobno udaljila još od trojanskog rata. Tada su gotovo svi stanovnici oko Pinda bili saveznici Trojanaca, a isto tako

¹⁴⁶ Wilamowitz—Moellendorff, o. c. I 316; C. Robert, Bild u. Lied 252 veli da vjerovanje u život pokojnika u liku zmijske, potječe od pjesnika Stesihora.

¹⁴⁷ Aristot. h. a. 8 ἀποθανούσαι δὲ αἱ ἐγγέλεις οὐκ ἐπιπολάζουσιν, οὐδὲ φέρονται ἔνω, ὥσπερ οἱ πλεῖστον τῶν ἰχθύων.

¹⁴⁸ Usmeni podatak dra Stjepana Čanađije, direktora Zoološkog muzeja u Zagrebu.

¹⁴⁹ Aeschyl. Eum. 128; Wilamowitz—Moellendorff, o. c. I 150; Koliko je kult zmajskog bračnog para bio raširen kod Ilira, vidi se po natpisu iz Skopja IOVI ET IUNONI ET DRACCONI ET DRACCENAE ET ALEXAN-

DRO (IOA VI Beibl. 38 = Ephem. ep. III p. 331 nr. 493). Ovaj je primjer Wilamowitz—Moellendorff, Der Glaube der Hell. II 513 n. 1, sasvim razlučio od kulta Aleksandra Paf-lagonca i kršćanske sekte ofita, zalažući se za njegovo iskonsko ilirsko tumačenje. Wilamowitz 1. 1. navodi u potkrepu svog mišljenja rimski vojnički natpis iz Prilepa s prikazom dedikanta i imenom DRACO.

¹⁵⁰ V. bilj. 19.

¹⁵¹ Lucan. 3, 189 (prev.) ENCHELOE se zovu zmajevi kod Grka.

¹⁵² V. bilj. 121, 122.

i na potezu Via Egnatia. U Homerovoj Doloniji¹⁵³ spominju se na strani Trojanaca izričito Kari, Lelezi, Kaukonci, Likijci, Misijci i Frigijci. Sasvim sličan katalog naroda spominje Herodot¹⁵⁴ za vrijeme perzijskih ratova, na strani Perzijanaca: Tračani, Peonci, Eordejci, Botiejci, Halkidani, Brigi, Pierijci, Makedonci, Perebi, Aniani, Dolopi, Magneti i Ahejci. Ove su se skupine naroda našle između Grka i Ilira, a to je bila jaka barijera, te je Grci nisu probijali. Zato im je bio tako nedostiživ i fantastičan taj blizi dio svijeta, te je gotovo jednak pojmu zagrobnog života.

Svoje najstarije spoznaje o tom svijetu crpli su iz priča, koje nisu bile njihove nego karske¹⁵⁵, a stekli su ih posredstvom Halkidana¹⁵⁶. Tamo nikada nije bio Heraklo¹⁵⁷, nego Karanin Kadmo. U njegovoj ličnosti treba tražiti smisao veza između prastarih mediteranskih naroda, naročito Karana i Ilira. Kadmovo ime znači u kretskom jeziku *naoružanje*, kako svjedoči Hesihije¹⁵⁸ i to baca tračak svijetla u odnosu na Enhelejce. Kad se Enhelejcima oduzme smisao transcendentnih bića, ostaje im značenje vrlo naoružanih ljudi. Za njih je naročito karakteristično oružje *koplje*, kao što izričito veli Aristotel¹⁵⁹, a to i Euripid ima na umu kad govori o Kadmovu pohodu »uz pratnju kopalja¹⁶⁰, što se odnosi na vojsku Enhelejaca. U grčkom *koplje* ima nekoliko imena¹⁶¹, jedno je od njih *en hos ēgchos*, te se može dovesti u vezu s Kadmom. Hesihije¹⁶² veli da se Kadmova kći *Semela* zvala još jednim imenom: *En ho 'Egchō*. Ove bi činjenice mogle bolje protumačiti etimologiju enhelejskog imena, kojemu više pristaje podrijetlo od koplja, nego od jegulje, te bi ono značilo »narod kopljanika«. Kadmo bi prema kretskim tradicijama bio onaj junak koji je odnio Enhelejcima naoružanje, što određuje značenje i samom njegovu imenu, te nije čudo što i njegova kći dobiva ime hoplolatrijski, po oružju. Ima vijest koja govori za Grke da su još u »tebanskim vremenima« naučili upotrebu oružja, tada kad su »barbari« naučili upotrebljavati samo koplje¹⁶³. Ti su barbari svakako Iliri prema spomenutoj Aristotelovoj vijesti¹⁶⁴, te se ne bi moglo prihvatiti mišljenje da su Tesalci¹⁶⁵ izumitelji koplja, kako o njima govori jedan podatak. Odnos je mogao biti samo u obratnom smislu, jer su Iliri poznati kao tvorci oružja, ne samo kopalja nego mačeva i štitova. Plutarh¹⁶⁶ spominje specijalan »ilirski mač«, kojim je krvnik odrubio glavu kralju Piru, a za štit veli *Klement Aleksandrijski*¹⁶⁷ da je izum Ilira. Posebno se u prilog ovih tvrdnja može navesti arheološko bogatstvo nalaza ilirskog oružja, naročito u glasinačkim nekropolama.

Opći bi zaključak bio da je Kadmo živio u svijesti Ilira, samo što nema od njih direktno podataka o tom, nego iz druge ruke, iz grčkih vijesti. Upoznali su ga u vrlo stara »tebanska vremena«, što bi se modernom terminologijom reklo: u vrijeme egejske civilizacije. Veze starih mediteranskih naroda, naročito Kara i Lelega

¹⁵³ Homer K 428 πρὸς μὲν ἄλλος Κἄρες καὶ Παίονες ἀγκυλότοξοι καὶ Λέλεγες καὶ Καυκῶνες δῖοι τε Πελασγοί, πρὸς Θύμβρης δ' ἔλαχον Λύκιοι Μυσοὶ τ' ἀγέρωχοι 431 καὶ Φρύγες ἰπτόμαχοι καὶ Μήονες ἰπποκορυσταί, 434 Θρήκες οἳ δ' ἀπάνευθε νεήλυδες, ἔσχατοι ἄλλων.

¹⁵⁴ Herodot. VII 185.

¹⁵⁵ Misli se na priče o Kadmu, koji je bio karskog podrijetla.

¹⁵⁶ V. bilj. 70; cf. Wilamowitz—Moellendorff, Hom. Unt. 188, 29.

¹⁵⁷ Wilamowitz—Moellendorff, Euripides Herakles I 24, 46.

— u Haoniji i Pelazga¹⁶⁸ — bile su vrlo intenzivne, te je iz njihove sredine došao osnivač dinastije kod Ilira, kao što se vidi po imenu Agrona. Uzeto je ime Kadma, da bi se kraljevskoj instituciji digao ugled i naglasila starina. Premalo su poznati izvori za koje je znao Euripid¹⁶⁹, a samo se fragmentarno može nazreti kod Higina¹⁷⁰ podatak po kojemu je Agava ubila muža Likotersa, kralja u Iliriji, da njegovo kraljevstvo može predati svome ocu Kadmu. Likoterso, »vučji žar« na grčki je prevedeno ime, ali se ne zna da li iz karskog ili ilirskog izvora. Da je više teksta sačuvano, znalo bi se, kako se odvijalo uvođenje kraljevske institucije kod Ilira.

Moguće je ipak da je Kadmo uživao božansku čast u vrlo staro vrijeme. Grčke ga vijesti sasvim izričito identificiraju sa zmajem¹⁷¹, koji je opće i dobro poznato božanstvo Ilira. Međutim, bog u liku zmaja koji vodi vojsku više ima značenje ratnog boga nego boga zagrobnog života. Zato je istini najbliži zaključak da je Kadmovo štovanje samo tipičan primjer hoplolatrije, tj. direktno u simbolu oružja i to koplja, priznat je štovan kao bog, kako se prema spomenutom podatku iz Hesihija može suditi¹⁷². Koplje ili enhos dalo je ime Kadmoj kćeri Enho jednako kao i narodu koji je koplje štovao, pa su ih po tome njihovi susjedi tuđeg podrijetla nazvali u svom jeziku Enhelejci. Sasvim je razumljivo da je to ime identično s pojmom Ilira općenito, te Lukan¹⁷³ svjedoči da su se Iliri zvali starinskim imenom Enhelejci — nomine prisco Encheliae — te se Kadmov kult nastavljao pod njihovim imenom. Direktno pod imenom Enhelejaca došao je sve do Budve, a razlog je tome njihovo seljenje, koje je doprlo visoko na sjever¹⁷⁴. Iz primjera u Euripidovim Bakhamama može se zaključiti da su Kadmo i Harmonija bili shvaćeni kod Enhelejaca kao epifanija njihovih bogova.

Kretskoj interpretaciji Kadmove imena prema Hesihiju može se staviti o bok primjer iz Etym. M.¹⁷⁵ koji navodi Homerovo shvaćanje oružja, a po kojem koplje i štit znači isto, obuhvaćeno imenom Kadmos. Po tom oba primjera pripa-

¹⁶⁸ Hesych. Κάδμος. δόρυ. λόφος. άσπίς. Κρήτες

¹⁶⁹ Aristot. Poetic. 26,14 'Ισως δέ ού βέλτιον μέν, άλλ' ούτως είχεν, οίον τά περι τών όπλων, „έγγεα" δέ σπιν όρθ' έπί σαυρωτήρος." ούτω γάρ τόν ένόμιζον ώσπερ και νύν 'Ιλλυριοί.

¹⁷⁰ Eurip. Bakch. 1359 άξω έπί βωμούς και τάφους 'Ελληνημούς,

ήγούμενος λόγγχαισιν.

¹⁷¹ V. in lexicis.

¹⁷² Hesych. 'Εγγχώ. Σεμέλη.

¹⁷³ Schol. Eurip. Phoen. 138 -- οί γάρ Αίτωλοι πάντες και όπλοις όπλίζουσιν ώς "Ελληνες, άκοντίζουσιν δέ ώς βάρβαροι. Ισως γάρ τότε έν τοίς Θηβαϊκοίς χρόνοις οί μέν "Ελληνες όπλοις έκέχρηγντο, οί δέ βάρβαροι άκοντίζειν ήπίσταντο. ύστερον δέ και τόν άκοντίζειν μεμαθήμασιν "Ελληνες.

¹⁷⁴ V. bilj. 159.

¹⁷⁵ Schol. Eurip. Hipp. 221 Θεσσαλόν όρπακ': Θεσσαλών γάρ εύρημα τόν δόρυ.

¹⁷⁶ Plutarch Pyrrh. 34,5 . . . μάχαιραν 'Ιλλυρικήν ώς τήν κεφαλήν άποτεμοούντος ένέβλεψε δεινόν.

¹⁷⁷ Clem. Alex. Strom. I 16,74 b όμοίως δέ και 'Ιλλυριοί τήν καλουμένην πάρμην έξεύρον.

¹⁷⁸ Alex. Ephes. Πελασγίδα Χαονίην ap. Steph. Byz. s. v. Χαονία.

¹⁷⁹ V. bilj. 121.

¹⁷⁰ Hyg. fab. 240 p. 134 Agaue Lycothersen in Illyria occidit, ut regnum Cadmo patri daret.

¹⁷¹ V. bilj. 121.

¹⁷² V. bilj. 158.

¹⁷³ Lucan. 3, 189 nomine prisco Encheliae versi testantes funera Cadmi.

¹⁷⁴ V. bilj. 126.

¹⁷⁵ Etym. M. p. 313,1 'Ιστέον ότι έγγχος και ξίφος και δόρυ τόν αυτό οίδεν "Ομηρος.

daju idejno i vremenski istom krugu, a nije teško pogoditi da je to sfera egejske civilizacije, kako se vidi po spomenutom kretskom imenu. Zato nije pretjeran zaključak da su Iliri imali direktne veze s ovom civilizacijom, od koje je ostao trag u kultu Kadma.

Mimo političkog i religioznog značenja Kadmove uloge kod Ilira, postoje i ekonomski motivi njegova dolaska u njihovu sredinu. Plinije¹⁷⁶ povezuje uz Kadmove ime zlatne rudnike i talionice zlata u tračkoj gori P a n g e j. Ovu goru Stefan iz Bizanta¹⁷⁷ smještava u Iliriju, a njegova neobaviještenost nastaje vjerojatno pod sugestijom puta u Iliriju, koji nije daleko od Pangeja; put o kojemu je riječ jest poznata Via Egnatia. Stefan je uz ime Ilirije¹⁷⁸ asociirao Kadmove sina Ilirija, te ih obojicu na tom mjestu i spominje, a ta ga je misao dovela do priče o nejakom Iliriju, gdje se izričito spominje Kadmov put uz makedonsku granicu do Ilirika. Već je Polibije¹⁷⁹ rekao kod Strabona da granicu između Ilirije i Makedonije predstavlja Via Egnatia, te je i Kadmo tim putem došao k Ilirima.

Stefan je time i ne misleći istakao od kolikog je značenja bila Via Egnatia za povezivanje zlatnih nalazišta u Trakiji i u Maloj Aziji. Kod Strabona¹⁸⁰ se poimence spominju najpoznatiji zlatni rudnici, a to su: na brdu Sipilu u Frigiji, kod Astira oko Abida na Helespontu, u Makedoniji oko Bermija, te lidijski zlatni rudnici između Atarneja i Pergama. Strabom je uzeo ove podatke iz djela Kalistena i Demetrija Skepsija, koji su rodом iz tih krajeva, te su dobro upućeni u prilike. On je imena spomenutih zlatnih nalazišta povezao s imenima junaka začetnika, tako Sipil uz Tantalala i Pelopa, Pangej uz Kadma, kao i Plinije,¹⁸¹ uz Abid Prijama, uz Bermij Midu, a uz lidijske rudnike Giga, Kreza i Alijata. Kad se sve ove tačke povežu u jednu liniju, dobiva se produžetak ceste Via Egnatia sve do središta Male Azije. Etnički element koji tu dominira pored Tračana jesu Karani, što se vidi po Kadmovu imenu, te bi se moglo zaključiti da su oni organizatori eksploatacije zlatnih rudnika.

Egnatijskom cestom došli su Kari na zapad do Ilira i kod njih našli rudnike srebra, od kojih je naročito bio na glasu Damaštio¹⁸², te ga spominje i Strabon; taj je grad još poznatiji po autonomnim izdanjima svojih novaca. Vidi se da je bio dovoljno bogat, dok je mogao takav pothvat organizirati. Kod Ilira su i pojedini kraljevi kovali svoj novac, pored gradova i plemena, kao što su bili

¹⁷⁶ Plin. n. h. VII 197 auri metallā et flaturam invenit Cadmus Phoenix ad Pangaeum montem; cf. Strab. VII 280 και αυτό δὲ τὸ Παγγαῖον ὄρος χρύσεια και ἀργύρεια ἔχει μέταλλα και ἡ πέραν και ἡ ἐντὸς τοῦ Στυρμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας, φασὶ δὲ και τοὺς τὴν Παιονίαν γῆν ἀροῦντας εὐρίσκουσιν χρυσοῦ τινὰ μόρια.

¹⁷⁷ Steph. Byz. s. v. Ἰλλυρία χώρα πλησίον τοῦ Παγγαίου, ἀπὸ Ἰλλυρίου τοῦ Κάδμονος.

¹⁷⁸ V. bilj. 177.

¹⁷⁹ Polyb. ap. Strab. VII 268 ἡ μὲν οὖν πᾶσα Ἐγνατία καλεῖται, -- ὄρους Ἰλλυρικοῦ, διὰ Λυχνιδου πόλεως και Πυλωνος, τόπου ὁρίζοντος ἐν τῇ ὁδῷ τὴν τε Ἰλλυρίδα και τὴν Μακεδονίαν.

¹⁸⁰ Strab. XIV 580 ὡς ὁ μὲν Ταντάλου πλοῦτος και τῶν Πελοπιδῶν ἀπὸ τῶν περὶ Φρυγίαν και Σίπυλον μετάλλων ἐγένετο. ὁ δὲ Κάδμου [ἐκ τῶν] περὶ Θράκη και τὸ Παγγαῖον ὄρος. ὁ δὲ Πριάμου ἐκ τῶν ἐν Ἀστύροις περὶ Ἀβυδὸν χρυσείων, ὧν και νῦν ἔτι μικρὰ λείπεται πολλὴ δ' ἔκβολη και τὰ ὀρύγματα σημεῖα τῆς πάλαι μεταλλείας. ὁ δὲ Μίδου ἐκ τῶν περὶ τὸ Βέρμιον ὄρος. ὁ δὲ Γύγου και Ἀλυάττου και Κροίσου ἀπὸ τῶν ἐν Λυδίᾳ τῆς μεταξὺ Ἀταρνέως τε και Περγάμου πολίχνη ἐρήμη, ἐκμεταλλευμένα ἔχουσα τὰ χωρία.

¹⁸¹ V. bilj. 176.

¹⁸² Strab. VII 271 πλησίον δὲ που και τὰ ἀργυρεῖα τὰ ἐν Δαμαστίῳ ...

Amantini¹⁸³. Moglo bi se vrlo pouzdano reći da su Kari uveli kod Ilira kraljevsku instituciju samo zbog eksploatacije rudnika, nad kojom su ovako lakše provodili kontrolu. Budući da priča povezuje kraljeve uz Enhelejce, najstarije ilirsko pleme, to bi organizacija kraljevske vlasti zaista mogla biti rano provedena, tako rano da se za pojam starine uzelo Kadmovo ime radi isticanja ugleda i starine ovoga tipa vlasti. Imena ilirskih kraljeva iz historijskog vremena ne bi prema tome značila početke kraljevske vlasti, koja je nastala pod utjecajima iz Makedonije i Epira.

Sudeći po imenu kralja Agrona, karske su tradicije živjele kod Ilira i u historijsko vrijeme, bar što se tiče izbora imena, jer je Agron bio po rodu Ilir. Slično se upotrebljavalo i ime *Batona*¹⁸⁴, kojega Stefan iz Bizanta spominje kao kočijaša *Amfiaraja*. Ovo karsko ime, koje se tako često javlja kod Ilira, potječe iz kruga agrivsko-tebanskih priča. Nije isključeno da je ono došlo u upotrebu kod Ilira zbog ideje kola s konjskom zapregom. Upotreba kola s volovskom zapregom, što je poznato kao starija praksa, već je spomenuta u Filonovu primjeru o Budvi. Kola su u oba slučaja karska tekovina, jer se idejno vežu uz Tebu, grad Kadma i *Amfiaraja*, obojice kraljeva, te bi ova pojava kod Ilira mogla biti rezultat uvođenja kraljevske institucije.

¹⁸³ Gardner BMC Thessaly to Aetolia passim.

¹⁸⁴ Steph. Byz. s. v. "Αρπυια.

ETIMOLOGIJE KARSKOG PODRIJETLA U ODNOSU NA KRALJEVSKA I KNEŽEVSKA IMENA: a) Βαρδύλλης, kralj Taulantijaca (Plut. Pyrrh. 9, Diod. 16, 4) koga Ciceron po Teopompu (FHG I p. 284, 35) zove razbojnikom i vlasnikom silnoga blaga, bio je najprije siromašan ugljenar (Liban. contra Sever. 52 τὸν ἀνθρακία Βάρδουλι δὲν προσεκύνουσι Ἰλλυριοί prev. ugljenara Bardilisa kome se klanjaju Iliri), te mu ime po podrijetlu nije kraljevsko. Karska etimologija je iz područja Egnatijske ceste, jer u Apuliji ima pleme Barduli (Krahe o. c. 109). Ostale su srodnosti u primjerima Βαρύλλια (Pol. 16, 24), Βάργασα (Strab. XIV 560, Ptolem. 5, 2, 19), poznata imena gradova u Kariji. Zamjena glasova d/g u osnovi načinjena je po analogiji imena Πήδασος (grad u Kariji) u području Stratonikeje, prema Stefanu Biz., a i Herodot VI 20 spominje Κάρης Πηδασιέες, te Πήγασος (fabulozni krilati konj Plat. Phaedr. 2291).

b) Βάτων δ' Ἀμφιαράου ἡνίοχος (Steph. Byz. s. v. "Αρπυια citirajući kao izvor Polibija). Amfiaraj ulazi u tebanske tradicije zato što je imao proročište u Tebi, gdje se proricalo po snima (Her. VIII 134). Ime se može protumačiti prema riječi Βάττος što u kirenejskom jeziku koji je srodan s karskim, znači

»kralj« (Her. IV 159). U ilirskom se ovo ime susreće vrlo često. Cf. Mayer o. c. I 80.

c) CARAVANTIUS, polubrat kralja Gentija (Liv. 44, 30, 9). U latiniziranom obliku može se nazreti osnova κάρβαν, što prema Hesych. znači »barbarin« (prema primjeru κάρβανοι = βάρβαροι), dok Et. M. ovu riječ tumači kao pojam karske galame (Καρὸς βοήν ἔχων), a ostali su primjeri kod Hesihija: καρβανίζειν = βαρβαρίζειν zatim καρβίνοι = βαρβαρικαί, čime se spomenuti smisao samo potvrđuje. Kod Steph. Byz. κάρβας znači »istočni vjetar«, čime uvjerljivo tumači ime poluotoka i grada na Kipru Καρπασία > Καρβασία koji se nalaze u istočnom dijelu Sredozemnog mora. Isti smisao dobiva ime otoka i grada Κάρπαθος (Hymn. Apoll. 43), u istom području, jer svima njima daje ime njihov položaj na istoku. Tako bi se i ime Karpata moglo protumačiti po smještaju, kao najistočnijega gorja u Evropi, iako Ptolem. III 5, 1. 7, 1. pozna oblik δ Καρπάτης, dok je kod Marc. Heracl. II 38 τὸ Κάρπαθον ὄρος i prema tome bliži obliku imena spomenutog otoka.

d) Γένθιος - Γέντιος ilirski kralj (lat. Mayer o. c. I 148, II 50). Primjeri kod Hesych. bez navođenja etnika: γέντα = σπλάγχνα (utroba), γέντινοι = οικεῖοι (kućni), mogu se obuhvatiti zajedničkim izrazom »iznutra«, čime se može tumačiti i Gentijevo ime.

Navedeni primjeri govore u prilog civilizatorske uloge kraljevstva kod Ilira, ali se ne može prosuditi, koliko je to bilo od koristi narodu, a koliko kraljevima. Opća je pojava bila u kraju oko Keraunijskoga gorja da su ljudi politički bili organizirani u rodovskom sistemu *κατὰ συγγένειαν*, a živjelo se na selu *κωμηδόν*. Ondje je ovaj način života karakterističan za ilirska, grčka i karsko-lelegička plemena. Razlikuju se međusobno samo time da li imaju ili nemaju kraljevsku vlast. Tukidid¹⁸⁵ veli za Haonce da su bili bez kraljeva i pridaje tome njihovu krajnju surovost, iako obje pojave ne stavlja u uzročnu vezu. Slično postupaju i Skilaks¹⁸⁶, te se ne zna da li ova dva pisca žele svojim oznakama istaknuti razliku u stepenu civilizacije.

Za plemena koja žive na selima u rodovskom sistemu, a glavno im je zanimanje stočarstvo, najdragocjenija je ruda sol i po tom bi se dala mjeriti snaga njihove ekonomske i političke moći. Za stanovnike otoka dolazila je u obzir morska sol, te oni zato ne vjeruju da kopnjeni ljudi poznaju ovaj začim u jelu. U najstarijim dijelovima Odiseje¹⁸⁷ proriče Tirezija Odiseju da će nakon povratka kući otići i do onih ljudi, »koji ne znaju mora niti solju začimju jela«. U interpretaciji toga teksta nastala je zamjena pojmovā: riječ »kopno« grč. *επειρος* shvaćena je kao zemlja Epir, te je Stefan iz Bizanta¹⁸⁸ stvorio zaključak, da ljudi u Epiru ne znaju mora niti upotrebljavaju soli. Ovo je samo dokaz, koliko su stanovnici kopna, otoka i obala bili međusobno daleko.

Epirska je Haonija bila poznata zbog soli, iako Aristotel¹⁸⁹ i Plinije¹⁹⁰ tvrde da nije bila baš najbolje kvalitete. Bila je bez lijepe boje i nedovoljno slana, ali je za uzgoj stoke bila upotrebljiva. Aristotel¹⁹¹ veli da se mogla njome hraniti stoka mjesto morske ribe, što znači da je slana morska riba služila kao hrana ili — još je vjerojatnije — bila je začim hrani, kao i sol sama. Upotreba ribe kao govede hrane mogla bi protumačiti naziv *Λαρινοί βόες*, što Suida¹⁹² tumači prema imenu govedara *Larina* (*Λαρῖνος*), koji je goveda ukrao Heraklu, kad ih je ovaj oteo od Geriona. Izvor Suide za ovu verziju bio je Liko iz Regija (*Λύκος ὁ Ῥηγῖνος*), ali on istodobno navodi Proksena, koji veli da je sam Heraklo goveda odveo Zeusu i Dodonu. U trećoj verziji Suida navodi Apolodora, prema kojemu larinska goveda znače »dobro uhranjena goveda«, a slično tumačenje nalazi se i kod Ateneja¹⁹³. Iz navedenih je primjera jasno da se atributom »larinska« želi istak-

¹⁸⁵ Thukid. II 80 --- βάρβαροι δὲ Χάονες --- ἀβασιλευτοί ---

¹⁸⁶ Skylax 28 οἰκοῦσι δὲ κατὰ κώμας οἱ Χάονες

¹⁸⁷ Homer λ 122—125.

¹⁸⁸ Steph. Byz. s. v. Βούνειμα πόλις Ἡπείρου. -- κτίσμα Ὀδυσσεώς, ἣν ἔκτισε πλησίον Τραμπύας, λαβὼν χρησμὸν ἔλθειν πρὸς ἀνδρας οἱ οὐκ ἴσασι θάλασσαν. βοῦν οὖν θύσας ἔκτισε.

¹⁸⁹ Aristot. Meteor. II 3,42 Εἶσι δὲ τὴν δύναμιν ἀσθενέστεροι τῶν ἄλλων καὶ πλείους ἡδύνουσιν ἐμβληθέντες, καὶ τὴν χρόαν οὐχ ὁμοίως λευκοί.

¹⁹⁰ Plin. 31, 82 in Chaonia excocunt aquam e fonte refrigerandoque salem faciunt inertem nec candidum.

¹⁹¹ Aristot. 1. c. 41 nastavlja u duhu tradicije o govedima iz Eritije (v. bilj. 91), koja je Heraklo oteo Gerionu:

εἶλοντό γὰρ δὴ, ὡς οἱ ἐκεῖ μυθολογοῦσιν, ἐξουσίας δοθείσης ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, ὅτε ἦλθεν ἄγων ἐκ τῆς Ἐρυθραίας βοῦς, ἅλας ἀντὶ τῶν ἰχθύων, οἱ γίνονται αὐτοῖς ἐκ τῆς κρήνης.

¹⁹² Suid. s. v. Λαρινοί βόες, οἱ ἐν Ἡπείρῳ, ἀπὸ Λαρίνου βουκόλου, κλέψαντος τὰς Ἡρακλέους βοῦς, ὡς Λύκος ὁ Ῥηγῖνος, ὅτε τὰς Γηυόνου βοῦς ἤλαυνε. Πρόξενος δὲ αὐτὸν τὸν Ἡρακλέα ἀνεῖναι τινὰς τῷ Δωδωναίῳ Διὶ. Ἀπολλόδορος δὲ αὐτὸς εὐτραφεῶς λαρινοῦς, λαρινεύειν γὰρ τὸ σιτεύειν.

¹⁹³ Athen. IX 376 b βόες λαρινεύονται.

nuti odlična kvaliteta goveđe pasmine, te su tumačenja uvjerljivo argumentirana. Ipak, svemu tome kao nadopuna može poslužiti etimologija od grčke riječi *λάρος* što znači galeb, tj. ptica koja se hrani ribama, da se razumije u čemu je tertium comparationis. Tako bi aluzija kod Aristotela na ribu, kao goveđu hranu u Haoniji¹⁹⁴, mogla značiti puno razjašnjenje atributa *larinos*: to su goveda, koja poput galebova jedu ribe, pa im je ostao i nadimak po galebovima.

Kapacitet haonskih solana zacijelo nije mogao namiriti potrebe dok se morska riba uzimala za hranu goveda. Zato je teško vjerovati da bi ilirska plemena tražila u Haoniji soli; more se pak moglo samo sezonski iskorištavati jer je ljetna paša bila obično u gorama. Ovo se odnosi na uzgoj ovaca, dok bi teško bilo govoriti o govedarstvu na široj podlozi, za što su potrebne ravnice, kao uz rijeke Tiamis i Aaos. Voľovski zapreg, koji je prema Filonu dao ime Budvi¹⁹⁵, kao dokaz o uzgoju goveda u ovom području, tiče se karskih goveda za tegljenje, kakva spominje Plinije¹⁹⁶ u Maloj Aziji oko Mileta. To se može zaključiti prema načinu prikazivanja Kadmove vožnje u Iliriju, kako je poznato iz arheologije¹⁹⁷.

Ono što je Ilirima bilo dostupno, te što je ostalo uvijek u klasičnoj sferi ilirstva, jesu slani izvori u području Neretve kod Konjica¹⁹⁸ i solane u okolici Tuzle¹⁹⁹. Ilirima koji su u potrazi za solju znali doći do ovih nalazišta, nije bilo teško naći put do Save, Drave i Dunava, te osvojiti njihove doline kao nizinske pašnjake. Tako su sa sjeverne strane došli na dohvat tračkih plemena, kao što im je u slučaju Briga kod Epidamna²⁰⁰, to bilo moguće na jugu. U ovakvim su se okolnostima zbivale sezonske migracije, međusobna nerazumijevanja i sukobi, te kao posljedica svega, smjena stanovništva i definitivna preseljenja. Kroz gorovito i teško prohodno područje između mora i Save pokazivale su put pritoke iste rijeke, a tako isto i nagoniska sposobnost za orijentaciju, koju posjeduju životinje, naročito ovce, u odabiranju paše²⁰¹.

Područje slanih izvora u dolini Narona²⁰² (Neretve) i solana oko današnje Tuzle ulazilo je u interesnu sferu Autarijata²⁰³, »najvećeg i najodličnijeg ilirskog plemena«²⁰⁴, kako ga naziva Strabon. Zbog slanih izvora kod Narona vodili su neprestane borbe s Ardijejcima, što Aristotel²⁰⁵ i Strabon²⁰⁶ izričito spominju. Indi-

¹⁹⁴ V. bilj. 191 *ἄλας ἀντὶ τῶν ἰχθύων*.

¹⁹⁵ V. bilj. 126.

¹⁹⁶ Plin. VIII 197 Carici... excellentes in opere... ad laborem damnantur.

¹⁹⁷ Roscher Lex. Myth. II s. v. Kadmos 842 Fig. 4.

¹⁹⁸ Rücker A. Salzquellen in Bosnien und Hercegovina, WMBH I/1893, p. 336, spominje slane izvore s obje strane Neretve: 3 km od Konjica postoje slabi slani izvori; SIMIN-HAN je mnogo bogatije nalazište. Tamo su 1883. vršeni pokusi bušenjem, te se dobilo 24 kg soli na 1 hl. vode.

Lukas, Orographie von Bosnien und Hercegovina, WMBH VIII/1902, p. 326, spominje DONJESELO sjev. od Konjica, poznato zbog

soli u grudama i u vodi i to visoko u terci-jarnim masama; cf. Richter, Beiträge zur Landeskunde Bosniens u. Hercegovina, WMBH X/1907, p. 408.

¹⁹⁹ Thalloczy, WMBH I/1893, p. 333; Rücker 1. 1. pozna u Tuzli slana vrela

²⁰⁰ V. bilj. 45.

²⁰¹ RE II R. Hbbd III s. v. Schaf 373 (Orth).

²⁰² Strab. VII 262.

²⁰³ Skylax 24 *Λίμνη δ' ἐστὶ τὸ εἶσω τοῦ ἐμπορίου μεγάλης, καὶ ἀνήκει ἡ λίμνη εἰς Αὐταριάτας, ἔθνος Ἰλλυρικόν.*

²⁰⁴ V. bilj. 202; cf. Appian. Illyr. 3.

²⁰⁵ Mirab. ausc. 138.

²⁰⁶ Strab. VII 263 *συνεχῶς ἐπολέμει περὶ ἁλῶν.*

rektno bi se dalo zaključiti da je neprijateljstva s tračkim Tribalima²⁰⁷, koji su nastavali donji tok Save, izazivao posjed solana, koje se i danas nalaze oko Tuzle. One su također mogle biti u međašnom području, kao i slani izvori kod Naron, te izazivati sukobe. Kad su Autarijati pobijedili Tribale i potisnuli ih daleko na istok, našli su se brzo u istom području Skordisci²⁰⁸, jako keltsko pleme, koje je pobijedilo Autarijate²⁰⁹. I ovi su ratovi mogli biti samo zbog soli, kao i u slučaju Tribala, a ova su nalazišta najbliža za panonska i tračka plemena, jer je poznato da je područje Tračana siromašno ovim važnim začinom²¹⁰.

Rijeku Naron pozna osim Skilaka²¹¹ još i Teopomp²¹², te obojica donose vijesti o trgovini, ne samo pri ušću nego i dublje uz tok rijeke, na kopnu. Prije ilirskih Ardijejaca žijeli su s jedne i druge strane rijeke Skilakovi Nesti²¹³ i Manijci²¹⁴, koji su po imenu Tračani. Vjerojatno su po primjeru Diomeda i Briga²¹⁵, i ilirskih Liburna²¹⁶ došli Egnatijom do Epidamna, a odatle sve do Naron putujući većinom uz morsku obalu. Dokaz je tome i činjenica, što Apolonije s Roda²¹⁷ spominje Neste uz Keraunijsko gorje. Zacijelo je Apolonijev izvor znao prilike iz ranijeg vremena nego što ga zna Skilakov tekst. Svakako je zbog sadržaja svog epa o Argonautima, morao potražiti informacije o najstarijim prilikama uz jonsku i jadransku obalu.

Kao što Skilak govori o trgovini uz Naron, tako i Teopomp²¹⁸ zna o toj temi, pa spominje dopremu vina s grčkih otoka Tasa i Hija. Za dokaz navodi razbijene zemljane posude za vino, na dnu Naron, jer su ovom rijekom grčki trgovci zalazili dublje u ilirsko kopno. Ovaj je put isto tako išao, kao kod Manijaca i Nesta, Egnatijom do Epidamna, a dalje morem ili kopnom uz morsku obalu. Teško je vjerovati da bi doprema vina s Tasa i Hija išla samo morskim putem, oko čitave Grčke ili kroz Istam, kad je Egnatia toliko skraćivala razmak od Egejskog do Jadranskog mora.

U takvim su prilikama Grci doznali za slane izvore na granici Autarijata i Ardijejaca. Spis koji se pripisuje Aristotelu²¹⁹, ubraja ove izvore među svjetska pri-

²⁰⁷ Strab. VII 264 καταστρεφόμενοι δὲ ποτε οἱ Αὐταριάται Τριβαλλούς ...

²⁰⁸ Appian. Illyr. 3.

²⁰⁹ Strab. VII 264.

²¹⁰ RE II R I Bd 2095 rob se prodavao u Trakiji za malo soli, što se zvalo ἀλώνητον ἀνδράποδον i značilo je davanje u bescjenje.

²¹¹ Skylax 23 - - - πρὶν ἐπὶ τὸν Νάρων ποταμὸν παραπλευσάσαι πολλὴ χώρα ἀνήκει σφόδρα εἰς θάλασσαν.

id. 24 'Απὸ δὲ Νέστων ἐστὶν ὁ Νάρων ποταμός. Ovo mjesto atribuirao prvotnom autoru Skilakova teksta M. SUIĆ, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu Periplusu (Extr. »Rad« 306, JAZU, p. 173; aprobiram Suićevo mišljenje, ali zbog kompleksnog pitanja autorstva Periplusa upozoravam na mišljenje prema kojemu bi EFOR mogao biti autor Periplusa,

a donosi ga Wilamowitz—Moellendorff, Hom. Unt. 172; zatim usmeni podatak, koji je Sieglin dao Philippu (RE IX 728 s. v. Japyges) da je Periplus napisan 382, ali da koristi predložak iz 473/2, koji je prerađen 350.

²¹² Strab. VII 263 καὶ ἄλλα δ' οὐ πιστὰ λέγει, τὸ τε συντερεῖσθαι τὰ πελάγη ἀπὸ τοῦ εὐρίσκεσθαι κέραμόν τε Χῖον καὶ Θάσιον ἐν τῷ Νάρωνι, καὶ τὸ ἄμφω κατοπτεῦσθαι τὰ πελάγη ἀπὸ τινος ὄρους, καὶ τῶν νήσων τῶν Λιβυρνίδων ...

²¹³ Skylax 23.

²¹⁴ Id. 24.

²¹⁵ V. bilj. 38, 44, 45, 81, 85.

²¹⁶ V. bilj. 45.

²¹⁷ Apollon. Rhod. IV 1212

μέλλον Ἄβάντων οὐρεα Νεσταίου τε καὶ Ὀρικὸν εἰσαφικέσθαι.

²¹⁸ V. bilj. 212.

²¹⁹ V. bilj. 205.

rodna čuda. To je iz vremena, kad su Ardijejci već pokorili Skilakove Manijce i Neste, te primali teške udarce od moćnih Autarijata. Aristotelov²²⁰ opis slanih izvora kod Naronu glasi:

Prijevod:

ἐν Ἰλλυρικῷ δὲ τοῖς Ἀρδιαίοις καλουμένοις, παρὰ τὰ μεθόρια τῶν Αὐταριτῶν, κάκεινων φασὶν ὕρος εἶναι μέγα, τούτου δὲ πλησίον ἄγκως, ὅθεν ὕδωρ ἀναπηδᾷ, οὐ πᾶσαν ὥραν ἀλλὰ τοῦ ἡρος πολὺ τῷ πλήθει, ὃ λαμβάνοντες τὰς μὲν ἡμέρας ἐν τῷ στεγεῷ φιλάττουσι, τὰς δὲ νύκτας εἰς τὴν αἰθρίαν τιθέασαι, καὶ πέντε ἢ ἕξ ἡμέρας τοῦτο ποιησάντων αὐτῶν πῆγνυται τὸ ὕδωρ καὶ γίνεται κάλλιστον ἄλας, ὃ ἔνεκεν τῶν βοσκημάτων μάλιστα διατηροῦσιν· οὐ γὰρ εἰσάγονται πρὸς αὐτοὺς ἄλας διὰ τὸ κατοικεῖν πόρρω αὐτοὺς τῆς θαλάσσης καὶ εἶναι αὐτοὺς ἀμικτούς.

Kažu da ima velika gora u Iliriku kod Ardijejaca, blizu njihove granice s Autarijatima; u obližnjoj uvali izvire voda, ne čitavo vrijeme, nego samo u proljeće u svoj punini, gdje je ljudi grabe, te je danju čuvaju pod krovom, a noću stavljaju na otvoreno. Tako rade pet do šest dana, a onda se voda skrućuje i postaje od nje izvrsna sol, koja se čuva najviše zbog stoke. Oni ne uvoze soli, jer žive daleko od mora, te ne dolaze u dodir s drugima.

Istoj temi posvećuje i Strabon²²¹ prostora:

Prijevod:

Αὐταριᾶται μὲν οὖν τὸ μέγιστον καὶ ἄριστον τῶν Ἰλλυριῶν ἔθνος ὑπῆρξεν, ὃ πρότερον μὲν πρὸς Ἀρδιαίους συνεχῶς ἐπολέμει περὶ ἄλων, ἐν μεθορίαις πηγνυμένων ἐξ ὕδατος βέοντος ὑπὸ ἄγκει τινὶ τοῦ ἕαρος, ἀρυσσάμενοις γὰρ καὶ ἀποθεῖσιν ἡμέρας πέντε ἐξεπήγνυτο οἱ ἄλας. συνέκειτο δὲ παρὰ μέρος χρῆσθαι τῷ ἀλοπηγίῳ, παραβαίνοντες δὲ τὰ συγκείμενα ἐπολέμουν. καταστρεψάμενοι δὲ ποτε οἱ Αὐταριαταὶ Τριβαλλοὺς ἀπὸ Ἀγριαίων μέχρι τοῦ Ἰστροῦ καθήκοντας ἡμερῶν πεντεκαίδεκα ὁδὸν ὑπῆρξαν καὶ τῶν ἄλλων Θρακῶν τε καὶ Ἰλλυριῶν, κατελύθησαν δ' ὑπὸ Σκορδίσκων πρότερον, ὕστερον δ' ὑπὸ Ῥωμαίων, οἱ καὶ τοὺς Σκορδίσκους αὐτοὺς καταπολέμησαν πολλὸν χρόνον ἰσχύσαντας.

Autarijati su najveće i najodličnije ilirsko pleme, koje je prije bilo neprestano u ratu s Ardijejcima zbog soli, koja se na granici dobivala u krutom stanju od vode, što je tekla ispod neke uvale samo u proljeće. Kad se ona grabi i ostavi pet dana da stoji, skruti se sol. Po dogovoru naizmjenice bi se koristili solanom, a kad bi se prekršio sporazum, došlo bi do rata.

Oba se teksta podudaraju u opisu nalazišta, načinu dobivanja soli i u imenima korisnika, samo Aristotel ne spominje sukoba, a Strabon ih spominje. Aristotel ima primjedbu da je upotreba soli najviše zbog stoke, a Strabon toga nema. Na koncu Aristotelova teksta ističe se da oni — ne veli izričito, da li Ardijejci ili Autarijati ili jedni i drugi — žive daleko od mora, te ne uvoze soli jer nemaju veze s drugim ljudima. Po načinu bi se reklo da opis više odgovara Autarijatima, nego Ardijejcima, samo se onda sukobljuje sa stvarnosti: Ardijejci žive blizu mora, oni su čak »najodličnije pleme na moru, kao što su Autarijati na kopnu«²²² i to u

²²⁰ Mirab. ausc. 138.

²²¹ Strab. VII 263.

²²² Appian. Illyr. 3; cf. bilj. 198; cf. Richter WMBH X 409.

vremenu »prije nego što su Liburni postali od njih moćniji na moru«²²³, kako izričito govori o njima Apijan. Prema tome su Ardijejci lako mogli imati dodira sa stranim trgovcima i na moru i uz Naron na kopnu. Zato bi se Aristotelov podatak mogao prije odnositi na Autarijate, koji su živjeli na mnogo većem prostoru, te bi lako mogli imati u vlasti i druga nalazišta soli. Možda je o tom autor teksta nešto nejasno doznao, te zapamtio samo veliku udaljenost od mora, a onda sve informacije o solani spojio u jednu i vezao ih samo uz jedno mjesto. Ipak, indirektno bi se moglo zaključiti da se dio teksta pri kraju odnosi na solane blizu današnje Tuzle, gdje su Autarijati mogli dolaziti u sukob s Tribalima.

Za Autarijate veli Stefan iz Bizanta da su tesprotsko pleme²²⁴, čime bi granica Ilira bila još južnija nego u primjerima Enhelejaca i Amantina. Moderni autori nemaju povjerenja u ovaj podatak²²⁵, ali ne navode argumenata za svoj stav. Ipak, ne može se tako lako prijeći preko Stefanove tvrdnje, jer navodi tri izvora za potkrepu, Heraksa, Favorina i Eratostena. Autarijate nije teško zamisliti tako duboko na jugu, jer se srodne etimologije s njihovim imenom nalaze mnogo južnije nego što je njihov klasični prostor oko spomenutih slanih područja. Rijeka Tara sačuvala je do danas u kontinuitetu istu etimologiju kao i ime Autariatae²²⁶. Isto je s imenom poznatoga grada u Japigiji, T a r a s (Tarent)²²⁷, pa uzme li se u obzir da je osnova toga imena t a r a n t s izrazitim - n t-sufiksom, zalazimo već u sferu egejskih jezičnih karakteristika, gdje je spomenuti sufiks potpuno tipična pojava. Tesprotija leži još južnije nego Tarent i Tara, te se može shvatiti kao središte iz kojega su preseljenjem na sjever odnijeta spomenuta imena. Bilo je to u vrijeme dok su egejske tradicije bile još vrlo žive, te bi se moglo vjerovati da se dogodilo prije seobe Liburna s Kerkire na sjever²²⁸.

Većina migracija, koje su se dosad spomenule, odvijala se cestom i pravcem Egnatije, kako se vidi u primjeru Abanata, Briga, Nesta, pa i Liburna sudeći po Apijanovu izvoru²²⁹. Put Autarijata, kao kasnije i Enhelejaca,²³⁰ tekao je u vertikalnom smjeru, od juga na sjever. To bi bio onaj put koji spominje Filon i veže ga uz osnutak Budve »ilirski put« *ἡ ἐς Ἰλλυριοῦς ὁδός*²³¹. U slučaju Autarijata zacijelo je potražnja soli bila uzrok seljenja na sjever, jer su tim putem prošli kraj slanih nalazišta u Haoniji, kraj Naronu, pa visoko na sjever, uz granicu Tribala,²³² ispod Save. Tako bi se mogla zamisliti rekonstrukcija puta ostalih ilirskih plemena prema spomenutim vijestima starih pisaca i prema analogijama kretanja

²²³ Appian. *Illyr.* 3 Καὶ αὐτικοὶ μὲν ἐπὶ τοῖς Ἀρδιαίοις ἐγένοντο Λιβυροὶ, γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν

²²⁴ Steph. Byz. *Αὐταριάται*, ἔθνος Θεσπρωτικόν. Χάραξ ἐν ἐβδόμῃ χρονικῶν καὶ Φαβωρῆνος ἐν παντοδαπαῖς καὶ Ἐρατοσθένους.

²²⁵ Lenk RE II R 11 Hbbd 67: »Freilich sind die Namen der bei Steph. Byz. überlieferten thesprotischen Stämme anfechtbar. Für *Ἀμόνται* beruft er sich indess auf Aristoteles, für *Αὐταριάται* auf Eratosthenes.«

²²⁶ Tomaschek RE II 2593 s. v. *Autariatai*; ovo mišljenje još uvijek podržava H. KRAHE,

Beitr.zur illyrischen Wort- und Namenforschung 34. Der Stammesname AUTARIATAE (Idg. Forschungen LXV—1960 Heft 2 p. 118).

²²⁷ Schwyzer, *Griech. Gram.* I (München 1953²), p. 526.

²²⁸ V. bilj. 72, 73.

²²⁹ V. bilj. 45.

²³⁰ V. bilj. 126.

²³¹ V. bilj. 126.

²³² Strab. VII 264, 5, 17.

s juga na sjever. Nije isključeno da bi uz Autarijate, kao izrazito kopneni narod, mogao doći u obzir put kojemu su pokazivale smjer Tara i Drina, samo nema dovoljno istraženih podataka²³³.

Autarijati bi prema tome bili najstariji koje znamo na vertikali od Ambrakij-skog zatona do Save idući uz Taru i Drinu. Njihova kasna sudbina potvrđuje da su dobro znali put u tom smjeru na jug, jer im se pripisuju pljačke delfijskoga svetišta. Apijan²³⁴ veli da su Autarijati išli na Delfe zajedno s Keltima, te su zato navukli na se Apolonovo prokletstvo. Keltima to nije bio prvi dodir s ilirskim plemenima. Teopomp²³⁵ spominje Kelte sa sjeverne jadranske obale, koji su oko 380. pr. n. e. počeli navaljivati na Ardijejce, te su ih dosta oslabili. Put ih je mogao voditi od mora do izvora Save, a dalje njenim tokom sve do ušća Bosne, vjerojatno uz prešutan pristanak Autarijata, koji su Kelte pustili da obračunavaju s njihovim protivnicima Ardijejcima. Vrlo je vjerojatno da su Autarijati istovremeno imali obračunati s Tribalima, koji su bili u donjem toku Save ili kako Apijan²³⁶ veli »u susjedstvu Skordiska«, iako su Skordisci kasnija pojava od tih sukoba Autarijata i Tribala. Apijan veli za Tribale²³⁷ da su u tim krajevima bili na vrhuncu svoje moći, u vrijeme prije Filipa i Aleksandra, a to je prva polovica 4. v. pr. n. ere.

Nije poznato, kakav je bio konačan ishod sukoba Kelta i Ardijejaca, ali je činjenica da su Kelti išli s Autarijatima na Delfe. Strabon veli²³⁸ da su Autarijati ostali pobjednici nad Tribalima, a to je vremenski prije Filipa i Aleksandra. Tada su Autarijati bili još jaki, te su mogli poći u »svetogrdu« pljačku s Keltima kao ravnopravni ortaci. Arijan²³⁹ opisujući mladenački Aleksandrov pohod na Tribale, spominje Autarijate kao kukavice, što nevjerojatno zvuči za »najveće i najodličnije ilirsko pleme«²⁴⁰ i pobjednike Tribala, ako ne bi došli u obzir neki izuzetni motivi da se ovo shvati. Nije moguće vjerovati da bi u kratkom razmaku između njihove pobjede nad Tribalima i Aleksandrova pohoda mogli tako naglo oslabiti. Jedino su u tom razmaku mogli poći s Keltima na Delfe, te su ih poslije toga mogle zadesiti teške elementarne katastrofe²⁴¹, koje pisci spominju kod njih. Oni su to mogli shvatiti samo kao prokletstvo Apolonovo, što ih je psihološki toliko deformiralo u vrijeme Aleksandrova pohoda da ih je Arijan prikazao kao kukavice.

Apijan ističe²⁴² da Iliri i Kelti nisu ni pored katastrofa, što su ih stizale kao »kazna božja«, prestajali da poduzimlju pljačkaške pohode grčkih svetišta. Ne zna se da li je time mislio i na Autarijate, ali je Skordiske, tračke Mede, i ilirske Dardance izričito spomenuo. Ova je tema prilika Apijanu da uzveliča ulogu Rimljana, kao branitelja delfijskog svetišta i njihove razloge da posegnu na ovu stranu Jadrana. U skraćenom je obliku Apijan sažeo, ali ujedno i pobrkao krupne posljedice delfijskog prokletstva oko Scipionova imena, kad mnogi ilirski domoroci »nisu htjeli biti saveznici svetogrdnika, nego su ih dragovoljno prepustili Scipionu, bez pomoći, pamteći što su svi ostali Iliri imali pretrpjeti zbog Autarijata«²⁴³. Međutim,

²³³ Rezervirano za nastavak ove studije.

²³⁴ Appian. *Illyr.* 5.

²³⁵ Theopomp. *FHG* I 41.

²³⁶ Appian. *Ill.* 4.

²³⁷ *Id.* *ib.*

²³⁸ Strab. VII 263, v. bilj. 221.

²³⁹ Arrian. *anab.* I 5, 1.

²⁴⁰ V. bilj. 221; Appian. *Illyr.* 3.

²⁴¹ Zippel. *Die röm. Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig, 1877, p. 40.

²⁴² Appian. *Illyr.* 5.

²⁴³ *Id.* *ib.*

iako je Apijan htio Rimu dati ulogu delfijskog osvjetnika, te tako opravdati njegove vojne pohode u ovaj dio svijeta, došao je u nepriliku, što je morao priznati da ni sa Scipionom nije sve bilo onako u redu kako bi tražio takav bogobožan program. Nije se usudio prešutjeti Scipionova grijeha da je dio »svetoga zlata podijelio Medima i Dardancima«²⁴⁴. Apijan rezignirano konstatira i pozivlje se na nekog italskog pisca, a da mu ne navodi imena, da su »zato u Rimu najviše, a naročito poslije Scipiona, buktali građanski ratovi, sve do vremena monarhije«²⁴⁵.

Čini se ipak da su Autarijati izveli više od jednoga pohoda na Delfe bez straha od prokletstva, kao i Kelti, čiji je vođa Breno²⁴⁶ pravio obješenjačke šale na račun bogobožnosti i rekao, da bogati bogovi treba da prikazuju darove ljudima. U takvim se prilikama pamtilo sve što god su neugodna doživjeli i tumačilo kao kazna božja. Najznačajnija posljedica neugodnih događaja »post hoc ergo propter hoc« bile su metanastaze Autarijata i Kelta Skordiska. Za Autarijate se spominje kao kazna — *ἱεροσυλία* — za svetogrđe, najezda žaba nakon gromova, pljuska i poplava, koje su se svuda nalazile, te ugibale i kužile zrak i zdence²⁴⁷. Prema praznovjernom tumačenju, to ih je prisililo da ostave svoju domovinu i da se presele daleko na istok. Zna se da su tom prilikom došli u sukob s peonskim kraljem Audoleontom²⁴⁸, koji je na to pozvao u pomoć makedonskog kralja Kasandra, te ih je uz njegovu pomoć pobijedio oko g. 310. Kasandar ih je naselio oko gore Orbela u današnjoj Pirinskoj Makedoniji, ali su oni pošli i dalje, u Skitiju sve do ušća Dunava. Tu im se izgubio trag²⁴⁹.

Sa Skordiscima, koji su pošli na Delfe pod općim imenom Kelta, dogodilo se slično kao s Autarijatima. Između njih je došlo do međusobnih sukoba, ali se ne zna kad je to bilo, možda iza obračunavanja Kelta s Ardijejcima. Strabon samo kratko bilježi da su Skordisci pobijedili i uništili Autarijate²⁵⁰, a da ne navodi prilika u kojima se to dogodilo. Na drugom mjestu²⁵¹ spominje Autarijate uz Dardance i tračke Bese, dok između Dardanaca i Ardijejaca spominje Dasarete, Hibriane i ostala plemena bez imena. Sve njih, tj. između Dardanaca i Ardijejaca, uništili su Skordisci, te zemlju opustošili u prostoru od više dana hoda²⁵².

Analizirajući ove Strabonove podatke vidimo da se u nekadašnjem prostoru Autarijata nalaze Dasareti, Hibriani i ostala manja plemena, koja su uništili Skordisci²⁵³. Istovremeno Strabon²⁵⁴ spominje Autarijate, pomaknute na istok za čitavu širinu njihova bivšeg prostora. Nije isključeno da su ih tu Skordisci uništili, jednako kao i one koje su našli na njihovom prijašnjem prostoru. To bi odgovaralo položaju u kojem su se Skordisci našli na povratku iz Delfa. Poznato je da su tamo svi pošli pod zajedničkim imenom Kelta, a kad su se vraćali, jedno pleme je zalu-

²⁴⁴ Id. ib.

²⁴⁵ Id. ib.

²⁴⁶ Justin. 24 Brenus... quasi terrena iam spolia sorderent, animum ad deorum immortalium templa convertit scurriliter iocatus, locupletes deos largiri hominibus oportere. Statim igitur Delphos vertit.

²⁴⁷ V. bilj. 241.

²⁴⁸ Zippel, o. c., p. 39.

²⁴⁹ Kiepert, o. c., § 307, 5 uvjerljivo navodi mogućnost identifikacije Autarijata s plemenom Saudarata, koje spominje poznati Protogenov natpis iz Olbije, iz g. 100. pr. n. ere.

²⁵⁰ V. bilj. 221.

²⁵¹ Strab. VII 264.

²⁵² Id. ib.

²⁵³ V. bilj. 251.

²⁵⁴ V. bilj. 251.

talo i zaustavilo se kod gore Skardos (Šar-planina)²⁵⁵, te po njoj uzeli ime Skordisci. Livije²⁵⁶ potpuno izričito spominje Skordiske u ovom području 179. pr. n. e., kad su Bastarni imali u planu da pregaze Dardance za račun Filipa V, te da nastave napredovanje prema Italiji i da je opustoše. Put je trebalo izvesti kroz zemlju Skordiska do Jadranskog mora i Italije, jer da drugoga puta nema kojim bi se vojska prebacila — per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiamque; alia via traduci exercitum non posse²⁵⁷. Ovaj je plan propao zbog Filipove smrti, dok su Bastarni bili već u pokretu. Kasnije su se Skordisci uputili prema Dunavu i Savi, te zauzeli nekadašnji prostor Tribala. Tu su opet mogli naići na jedan dio Autarijata, jer Strabon veli²⁵⁸ da su Autarijati pobijedili Tribale i protjerali ih na istok. Takav su pothvat Skordisci mogli sprovesti, ako su već prije bili sposobni da na jugu unište tolike protivnike. U tom bi slučaju bio razumljiv Strabonov²⁵⁹ izraz da su Skordisci doveli Autarijate do katastrofe. Skordisci su definitivno ostali u ovim krajevima jer se nisu htjeli vratiti u svoju staru domovinu Galiju zbog straha od Apolonova prokletstva, kao što su i druga keltska plemena o sebi vjerovala iz osjećaja krivnje za pljačku Delfa.

Svi spomenuti događaji, kao Teopompovo²⁶⁰ spominjanje razbijenih zemljanih posuda u Naronu u kojima se dovozilo vino s Tasa i Hija, zatim »slani put« Autarijata iz Tesprotije²⁶¹, a naročito pljačkaški pohodi na Delfe, odvijaju se najviše uz Neretvu i Bosnu do Save, te bi to bio glavni od mogućih drugih putova. Možda će kasnija istraživanja na terenu utvrditi pouzdan smjer ovog puta, a od dosadašnjih arheoloških nalaza jedino stari novci daju uvid u njegov tok.

Od novaca su najčešći srebrni stateri autonomnih izdanja Apolonije i Dirahija, koji su bili u prometu sve do Dunava, pa čak i dalje na sjever, do Karpata. Vidi se da su oni bili plaćevno sredstvo onih Ilira koji nisu imali svojih vlastitih izdanja, a takvih je većina, naročito u Panoniji, pa Strabon²⁶² zato veli da Iliri ne kuju svog novca. Prema nalazištima novca Apolonije i Dirahija pokušao je Patsch²⁶³ rekonstruirati smjer njihova kolanja. Na priloženoj karti kod Patscha nalaze se ova mjesta: Konjic, Umoljani, Tasovčić, Ljubuški, Fojnica. U tim se mjestima našlo novca Apolonije. Nalaze novca Dirahija imaju: Debelo brdo kraj Sarajeva, Jasenica, Ljubuški, Mostar, Pale, Prozor, Vir i Zenica, a zajedničkih nalaza oba grada ima: Dobra voda, Donja Tuzla, Tremošnica kod Gradačca, Srebrnik kod Gradačca, Tolisa kod Brčkog i Boka kod Brčkog. Pravac kolanja nastavlja se i preko Save. Pojedinačnih i skupnih nalaza istih novaca bilo je i po nekoliko puta na istom mjestu. Kao nalazišta poznati su: Vinkovci, Sotin, Vukovar, Trpinja,

²⁵⁵ H. Krahe, Die Sprache d. Illyrier, I, Wiesbaden, 1955, p. 97, 61 s. v. Scordus; A. Mayer, Die Sprache d. alt. Illyrier, I, Wien, 1957, p. 311 s. v.

²⁵⁶ Liv. XL 57 (prev.) postoji put preko područja Skordiska prema Jadranskom moru i Italiji; drugim se putem vojska ne može prebaciti.

²⁵⁷ Id. ib. sqq.

²⁵⁸ V. bilj. 221.

²⁵⁹ Strab. I. c.

²⁶⁰ V. bilj. 212.

²⁶¹ »Slani put« u figurativnom govoru podrazumijeva pravac u vertikali, koji čine nalazišta soli u Haoniji, u Hercegovini i oko Tuzle.

²⁶² Strab. VII 262 (odnosi se na Dalmate prvenstveno, a zatim na ostale): τὸ δὲ μὴ χρῆσθαι νομισμασι πρὸς μὲν τοὺς ἐν τῇ παραλίᾳ Ἰδιον, πρὸς ἄλλους δὲ τῶν βαρβάρων πολλοὺς κοινόν.

²⁶³ Patsch WMBH VI 262.

Dalj, Sarvaš, Osijek, Podgajci Podravski, Gorjani, Privlaka, Otok, Cerna, Podgajci Posavski (dopis AMZ 21. XI. 1961), Golubinci, Mitrovica, Stara Pazova, Mihaljevci, Boljevci, Progar, Hrtkovci, Kupinovo, Jarak, Kukujevci, Zemun, Novi Banovci na Dunavu, Surduk, Stari i Novi Slankamen, Sisak.²⁶⁴ Budući da je tok rijeke bio glavni putokaz za ceste, to bi se rekonstrukcijom dala nazreti linija koja od ušća Bosne prelazi na tok današnje Berave sve do njena ušća u Bosut. Vjerojatnije je zamisliti Beravu kao nekadašnje inundaciono područje Save, u kojem su pojedine izohipse tvorile otoke, što i Plinije²⁶⁵, spominje uz Amantine u Panoniji pod imenom Metubarbis. Baš u Cerni²⁶⁶ kod ušća Berave u Bosut, ima takva uzvisina koja je mogla biti jedna od otoka, spomenutih kod Plinija pod nazivom amnicæ. Dalje linija vodi od Otoka i Privlake²⁶⁷, gdje je također nađeno »ilirskih« novaca Apolonije i Dirahija, a zatim do Vinkovaca i otuda do Trpinje i Vukovara²⁶⁸, ne razlikuje se mnogo od linije kombiniranog vodenog i kopnenog puta, kojim su kovali novci Apolonije i Dirahija.

Prije nego što se počne govoriti o uzrocima preseljenja Amantina, treba u pregledu o njima dati sliku od vremena kad ih susrećemo kao Ilire prema Skilakovu svjedočanstvu. U sjeni Apolonije, koja ih je pobijedila i o tome ostavila uspomenu u Olimpiji, a u susjedstvu epijskih kraljeva, Amantini su dvostruko bili pod grčkim kulturnim utjecajem: pod korintskim iz Apolonije i kopnenim kroz Dodonu zahvaljujući utjecaju Epirota. Posljednji je ostavio mnogo izrazitijeg traga. Kad su 314. svi ovi krajevi pali pod makedonsku vlast Kasandrovom zaslugom²⁶⁹, Amantini se ne spominju izričito, ali je prirodno da su imali istu sudbinu sa susjedima. Uspon kralja Pira mogao je na njih povoljno djelovati, čak se čini da su mu bili saveznici, a ne podložnici, jer je račune imala podmirivati Apolonija. Za vrijeme epijske republike bili su ekonomski dovoljno jaki i politički toliko samostalni da su kovali svoj vlastiti novac od 230—168. pr. n. e.²⁷⁰, a to je vrijeme, kad je Rim počeo ozbiljno presizati na ovu stranu Jadranskog i Jonskog mora. Uloga je Amantina toliko značajnija što su već od 229. njihovi susjedi: Apolonija, Epidamno, Atintani i Partini već bili prisiljeni da uđu u savez s Rimljanima²⁷¹, dok su oni još uvijek nesmetano mogli kovati svoj novac. MIMOŠLA ih je i katastrofalna sudbina Epira 167, kad je rimski vojskovođa Emilije Paul dao nakon pobjede razoriti sedamdeset molotskih gradova, sto i pedeset tisuća stanovnika pobiti i prodati u ropstvo i zemlju teško opustošiti²⁷². Pad Epira pogodio ih je ipak indirektno, jer u opustošenoj zemlji nije više bilo pašë za njihova stada. Zato uzmak Amantina uz Egnatijsku cestu može samo da se shvati kao potražnja novih pošnjaka. Ne može se reći kada se to zbilo, vjerojatno odmah iza pobjede Emilija Paula, jer je premalo podataka za to, jedini ih Plinije²⁷³ spominje u makedonskoj

²⁶⁴ Brunšmid, VHAD N. S. XII/1912 sep. p. 6; za Cernu: AMZ inv. 5984, 6515.

²⁶⁵ V. bilj. 5.

²⁶⁶ AMZ inv. 5984.

²⁶⁷ V. bilj. 264.

²⁶⁸ V. Geografska karta FNRJ, izd. Bohinec—Planina, Zagreb 1949.

²⁶⁹ RE X 232 (Stähelin).

²⁷⁰ V. bilj. 96.

²⁷¹ Mommsen RG I 552.

²⁷² Polyb. XXX 15 (= Strab. VII 268 τῶν Ἡπειρωτῶν ἑβδομήκοντα πόλεις ἀναστρέψαι Παῦλον; Liv. XLV 34 oppida circa septuaginta; Plin. n. h. IV 39; cf. Plut. Aemil. 29; Appian. Illyr. 9.

²⁷³ Plin. IV 35 ... Lyncestae, Othryonei et liberi Amantini atque Orestae.

pokrajini Orestis kao slobodne — *liberi Amantini*. Odonda grad Amantia i Amantini više nemaju nikakve međusobne veze, a ukoliko ih je bilo prije, to bi bila samo karsko-ilirska simbioza iz najstarijih vremena, u kojoj je grad odigrao eponimnu ulogu kod stanovnika u susjedstvu. Grad Amantia je sretno prošao u rimskim građanskim ratovima za Cezara i za Oktavijana²⁷⁴, iako je bio vrlo izložen, te se žilavo održao do kasnog vremena antike.

Pred Amantinima u Orestidi sve se više širila pustoš. Na istoku prema Dardaniji Polibije²⁷⁵ spominje pustošenje Ilirika sve do Skarda (Šar-planine), čime su Makedonci otežali upade Dardanaca u svoju zemlju. Plinije²⁷⁶ spominje sličnu metodu kod Kasandra, koji je u ratu s Galima dao iskrčiti šume oko gore Hema (Balkana), iskopati jarke i podići opkope, te je ogoljeno zemljište samo od poplava zaštitio tim mjerama, a sve je ostalo služilo njegovoj strategiji. Istovremeno je područje Autarijata napušteno²⁷⁷, zbog spomenute elementarne katastrofe i Kasandrove pobjede nad njima, a svoj su udio u pustošenju dali i Skordisci. Strabon²⁷⁸ veli da su opustošili »sve do ilirskih, peonskih i tračkih gora«, te se kroz pustoš moglo ići nekoliko dana u prostoru. Epir je i dalje ostao pustoš, te Strabon²⁷⁹ govori da je u tim krajevima, tj. u Epiru i Iliriku, nekada sve bilo gusto naseljeno, a u njegovo vrijeme sve je opustjelo, te se živi samo na selima, dok je ostalo u ruševinama. Posebno za g. 27. pr. n. e. ističe²⁸⁰ da je definitivno moguće držati »Ilirik uz Epir kao potpuno smirenu zemlju, kojom je lako bilo vladati i bez oružja«.

Visoko na sjever od ovih krajeva uz Dunav i Tisu dogodila se sudbonosna promjena g. 58. pr. n. ere. Tada je keltsko pleme Boja u savezu sa suplemenjacima Tauriscima doživjelo na Tisi katastrofalan poraz od dačkoga kralja Burebiste²⁸¹. To ih je prisililo da se povuku daleko na zapad u Galiju, te su svu svoju zemlju na istoku, naročito u Panoniji uz Dunav, prepustili, osim nekoliko manjih enklava na zapadu, svojim susjedima za pašu²⁸². To je područje poznato pod geografskim imenom »Pustoš Boja« ili latinski »deserta Boiorum«, a grčki ἡ Βοίων ἐρημία. Razumljivo je da su susjedi kojima su zemlju ostavili, bili Iliri, naročito najbliža ilirska plemena. Međutim, u tom se području javlja i ime Amantina²⁸³, koje se prije susretalo samo na jugu, već na domak Epiru. Zato bi se Amantini mogli uzeti kao glavni nasljednici teritorija koji je nekada pripadao Bojima²⁸⁴. Najraniji je njihov spomen u novoj domovini iz vremena Oktavijanovih prvih pohoda u Panoniju, kad je na znakove bune zatražio 700 ilirskih dječaka za taoce. Apijan²⁸⁵ ovu zgodu spominje samo općenito pod ilirskim imenom, ali se sačuvao natpis iz Pu-

²⁷⁴ RE I Bd 1724 s. v. Amantini.

²⁷⁵ Polyb. 28, 8, 3.

²⁷⁶ Plin. n. h. XXXI 53.

²⁷⁷ V. bilj. 249.

²⁷⁸ Strab. VII 264.

²⁷⁹ Id. VII 272.

²⁸⁰ Id. XVII 713,

²⁸¹ Degmedžić, Poraz Boja i Tauriska na Tisi (Rad Vojvođanskog Muzeja VIII) Novi Sad 1959., passim.

²⁸² Strab. V 177 ... (Boji).

²⁸³ Ptolem. II 15, 2; Plin. III 148.

²⁸⁴ Polaschek, Noricum RE 33 Hbbd 978.

²⁸⁵ Appian. Illyr. 28 ἔμπερά τε δόντες ἑπτακοσίους παιῖδας, οὓς ὁ Καίσαρ ἤτει, -

tinaca²⁸⁶ kraj Mitrovice u kojem se spominje nesretni dječak, jedan od 700 talaca. Kod transporta u Rim pao je u rijeku kod Emone (Ljubljane), pa mu otac podiže nadgrobni spomenik. Uz ime dječaka spomenut je i njegov rod, te plemenska pripadnost: on je Amantinus.

²⁸⁶ Appian. Illyr. 28
Gardthausen, Augustus 1/I S. 321 ističe grčki utjecaj u obliku imena LICAIOS, što je vjerojatno spomenuto kao kuriozitet.

²⁸⁶ CIL III 3224.

PRIJEVOD GRČKIH I LATINSKIH TEKSTOVA U BILJESKAMA

¹ Apijan Illyr. Ilirima drže Heleni one koji žive iznad Makedonije iz Trakije počinjući od Haonaca i Tesprota, sve do rijeke Dunava.

³ Zosim IV 34 ... zaplovivši dakle iza toga uz Istros, imali su na pameti da prijeđu preko Panonije do Epira i da se približe Aheloju.

⁵ Plin. III 148 Zatim Arviati, Azali, Amantini, Katari, Kornakati, Eravisci, Herkunijati, Latovici, Oserijati, Varciani, Gora Claudius, kojoj su s lica Skordisci, a s leđa Taurisci. Ima otok na Savi Metubarbis, najveći od riječnih, ... utječe kod grada Sirmija, gdje je gradsko naselje Sirmijaca i Amantina.

⁹ Jordan MGH 5, 27, 20 Amantine ... koji nastavaju prostor između Save i Drave.

¹⁶ Stefan Biz. Abantis: ... Abantia ... prema barbarskoj zamjeni glasova **b** u **m** Amantia... s. v. Amantia, zemlja Ilira, blizu Orika i Kerkire, od Abanata nastavana, koji su se povratili iz Trojanskog rata. Kalimah je zove Amantijom. Posvojni pridjev od te imenice je Amantinike. Etnik je Amantieus. I Abantima ih zovu.

³² Stefan Biz. Bilis, grad u Iliriji uz more, naseobina Mirmidonaca, koji su došli s Neoptolemom.

³³ Eustat. ad Hom. Y 96 Ovi Lelezi i Trojanaci, čini se da su manji dio onih Lelega i Trojanaca, koji su pratili Eneju i zajedno se s njime izlagali pogiblima.

³⁷ Strab. VII 281 Zato što se paianismos kod Tračana, zove titanismos kod Helena, podražavanjem govora Peonaca, a Titani se zovu i Pelagonci.

³⁹ Pindar Nem. 1, 67 ... poljana Flegra.

⁴¹ Strab. VI 233 ... izvor vode loša mirisa; pripovijeda se, da od zarobljenih Giganata u Flegri, u Kampaniji ... od njihove krvi potječe izvor.

ib. Strab. VI 243 ... do Beneventa, na Egnatijskoj cesti, grad ...

⁴² Etym. M. Giganti, zato što od zemlje proishode; Diodor V 61, 11 od zemlje rođeni.

⁴³ Strab. VII 281 Peonci jedni drže naseleženima iz Frigije, a drugi starosjednicima; i kažu da se Peonija prostire sve do Pelagonije i Pierije, a da se Pelagonija prije zvala Orestija. Asteropej pak, jedan od vojskovođa kod Ilija, na strani Peonaca, zove se kod njih sinom Pelegona, što nije neosnovano, jednako kao što i činjenica da same Peonci zovu Pelagoncima.

⁴⁴ Pausan. V. 25, 6 Siciliju nastavaju ovi narodi: Sikanci i Sikeli, pa Frigijci, od kojih su prvi došli iz Italije na Siciliju, a Frigijci su došli s rijeke Skamandra i iz zemlje Troade.

⁵¹ Stefan Biz. Gargara, grad u Troadi, na vrhu gore Ide, u kojem žive Lelezi.

⁵² id. ib. Ima i kraj Lampsaka gradić Gargaron, te još jedan u Italiji, a jedan u Epiru.

⁵⁴ Stefan Biz. Amiros, grad u Tesaliji, ... a Eupolis veli da su Amirani susjedi Molotske zemlje ... Suida u genealogijama veli, da su se oni zvali Eordi, a kasnije Lelezi.

⁵⁷ Natpis: Peonu, bogu jasnomu

⁵⁸ Euripid Herc. frg. 820 Peane, gospode, odbij od mene jade.

⁵⁹ Suida: Pean, himna Apolonu, koja se pjeva na završetku neke nevolje.

⁶³ Aristot. mir. ausc. 168 Rijeke Rajna i Dunav teku od sjevera, jedna kroz Germaniju, a druga kroz Panoniju protječe. Čak i ljeti korito im je plovno, a zimi su tako zamrznute, da ih kao preko polja prelaze jahači.

⁶⁷ Tukidid IV 83, 2 ... na strani Braside, na prelazu Linka

⁶⁸ Polib. XVIII 6, 3 ... Eordejske prelaze ... prema mjestima sasvim na desno ...

cf. id. ... a ondje je kraj Barnunta, kroz Herakleju, te kroz zemlju Linkesta i Eorda, u Edesu i Pelu, sve do Tesalonike ...

⁷⁹ Tukidid I 26 Apolonija, naseobina Korinćana

⁸⁰ Strab. VII 262 ... osnovali je Korinćani i Kerkirani

⁸² Hesih. damnos — konj

⁸⁵ Plin. III 120 ... Spina, ... vrlo moćna, ako se može vjerovati prema riznici u Delfima, osnovana od Diomeda ...

⁸⁶ Skylax 26 Iz Apolonije u Amantiju ima 320 stadija (i rijeka Aias s gore Pinda protječe kraj Apolonije). Pred Amantijom, više prema unutra, na Jonskom moru, nalazi se Orič. Od Oričije do mora ima 80 stadija, a od Amantije 60. Svima njima susjedi na kopnu jesu Atintani, preko Oričije i Karije +++ sve do Dodone. (U zemlji Kestridi, kažu da ima polje Eritija. Onamo kažu da je Gerion došao i pasao goveda). Iza toga je Keraunsko gorje u Epiru, a kraj njega je malen otok po imenu Sason.

⁸⁷ Hesih. Amanti, narod epirotski

⁸⁸ Strab. VII 262 Rijeku Aeos Hekatej zove Aias, te veli da od toga istoga mjesta uokolo Lakma, a više prema njegovu usjeku, teče Inah prema Argu i prema jugu, dok Aias teče prema zapadu i prema Jadranskom moru.

Herodot IX 93 U Apoloniji su ovce posvećene Heliju, te preko dana pasu uz rijeku koja teče s gore Lakma, kroz apolonijatsku zemlju, u more, kod luke Orika, ...

⁹⁰ Aristot. Meteor. I 14 A ona je oko Dodone i Aheloja ...

⁹⁷ Polyb. II 37, 10 ... ne samo što postoji kod njih saveznička i prijateljska zajednica, nego se služe istim zakonima, mjerama i tipom novaca, štaviše, o njima odlučuju isti vijećnici i suci.

¹⁰⁴ Plin. III 145 ... Apolonija, ... i u toj zemlji znameniti Nimfej, koju nastavaju barbari Amanti i Bučioni.

¹¹³ Kalimah frg. 259 ... Abanti ... nastavali su Amantinu

¹¹⁴ Strab. VII 271 Svako od ovih plemena ima svoga vladara, od kojih su kod Enhelejaca vladali potomci Kadma i Harmonije, te ondje pokazuju spomenike iz priča o njima. Ovima dakle, nisu vladali domaći vladari.

¹²¹ Euripid Bakhe 1340 sq

Zmaj preobrazbom postat ćeš, a žena ti Harmonija, od Aresa koju imaš, iako

smrtnik —, lik zmije, narav zvjersku, primit će.

U jarmu junce, proročanstvom Zeusa, sa žnom gonit' i barbarima vladat ćeš. Mnoge ćeš grade s vojskom neizbrojivom razoriti, dok oni plijenom proročišta

Loksije

bijedan povratak iznova ne zasluže, a tebe Ares odvest će i Harmoniju u blaženih zemlju, život svoj da posvetiš.

¹²² Herodot IX 43 ... znam da je to sastavljeno protiv Iira i protiv vojske Enhelejaca, a ne protiv Perzijanaca ...

¹²⁶ Stefan Biz. Buthoe, grad u Iliriji, kako veli Filon, radi toga što se Kadmo vozio na upregnutim volovima, da što prije stigne na put, koji vodi u Iliriju ... Nalazi se u zatonu grad Rizon i rijeka istog imena.

¹²⁷ Schol. Eurip. Fen. 5... od kojega su Feničani

¹³⁷ Hesih. Illos = zavijen, prevrnut

¹⁴⁷ Aristot. h. a. 8 ... umiru jegulje, a ne lutaju na površini niti ih išta gore diže, kao što je najčešći slučaj kod riba ...

¹⁵⁸ Hesih. Kadmos = koplje, brijeg, štiti (Krećani)

¹⁵⁹ Aristot. Poet. 26, 14 Možda nije bolje, ali tako je, kao što se veli za oružje: »koplja su im uspravna na dršku«. Tako su onda mislili, kao što Iliri još i sada.

¹⁶⁰ Eurip. Bakh. 1359

Do žrtvenika i grobova helenskih ću voditi

idući pred kopljima

¹⁶³ Schol. Eurip. Fen. 138 ... jer svi Etolci +++ oružjem se opremaju kao Heleni, a kopljima kao barbari. Možda su se u tebanška vremena Heleni služili oružjem, a barbari su se možda naučili kopljem baratasti kasnije; jer kasnije su se i Heleni naučili džilitati kopljem.

¹⁶⁶ Plutarh, Pir 34, 5 ... strašnim se pogledom zagleda u ilirski mač, kao da mu već glavu rubi.

¹⁷ Klem. Al. Strom. I 16, 74 b Jednako su i Iliri izumili tako zvani laki štiti ...

¹⁷⁰ Higini, fab. 240 Agava je ubila Likotersa u Iliriji, da svome ocu Kadmu pribavi kraljevsku vlast.

¹⁷³ Lukan 3, 189 ... pod starim imenom Enheleje pokazujući grob preobraženoga Kadma ...

¹⁷⁵ Etym. M. Treba znati da je Homeru značilo istu stvar koplje, mač i dugo koplje

¹⁷⁶ Plin. VII 197 Zlato kopati i taliti, izumio je Kadmo Feniks, kod gore Pangeja.

Strab. VII 280 ... ova ista gora Pangej, ima zlatne i srebrne rudnike, a jednako ih imaju i zemlje s ove i s one strane rijeke Strimona sve do Peonije; a kažu, da su i oni koji su orali peonsku zemlju, nalazili komade zlata...

¹⁷⁷ Stefan Biz. Ilirija, zemlja blizu Pangeja, nazvana po Iliriju, sinu Kadmovu.

¹⁷⁸ Polib. Strab. VII 268 ... čitava se dakle, zove Egnatija, ... kroz ilirsko gorje, kroz grad Lihnid i Pilon, te cesta svojim smještajem predstavlja granicu između Ilirije i Makedonije.

¹⁸⁰ Strab. XIV 580 Ovako bi se mogao zamisliti postanak bogatstava: Tantalovo i Pelopovih potomaka od rudnika u Frigiji i oko Sipila; Kadmovo od rudnika u Trakiji i oko gore Pangeja; Prijamovo od zlatnih rudnika u Astiru kod Abida, od čega je i sada još nešto malo ostalo; time što se često javlja i kopa, dokazuje da se rudnik od starine koristio. Midino bogatstvo nastalo je od rudnika oko gore Bermija; Gigovo, Alijatovo i Krezovo od rudnika u Lidiji, između Atarneja i Pergama, gdje pust gradić ima mnogo mjesta s rudnim blagom.

¹⁸² Strab. VII 271 ... negdje u blizini nalaze se i srebrni rudnici u Damastiju...

¹⁸⁵ Tukidid II 80... a barbari Haonci... bez kraljevske ustanove...

¹⁸⁰ Skilaks 28 ... a Haonci žive na selima.

¹⁸⁸ Stefan Biz. Buneima, grad u Epiru... osnovao ga Odisej, a sagradio blizu Trampije poslušavši riječ proročišta, da će doći k ljudima »koji ne znaju mora«. Prinio je dakle vola za žrtvu i sagradio grad.

¹⁸⁹ Aristot. Meteor. II 3, 42 ... od ostalih ima slabiju snagu i lakše postaje mekana kod nabacivanja, a po boji je nejednako bijela.

¹⁹⁰ Plin. 31, 82 U Haoniji iskuhavaju vodu s izvora, te rashlađivanjem dobivaju sô, koja je blaga i ne sasvim bijela.

¹⁹¹ Aristot. 1. c. 41 ... jer ondje se priča, kad im je Heraklo dao mogućnost dolazeći iz Eritije i goneći goveda, da uzimlju sô mjesto riba, koju grabe s izvora.

¹⁹² Suid. Larinska goveda, u Epiru, nazvana po govedaru Larinu, koji ih je ukrao od He-

rakla, kako tvrdi Liko iz Regija kad ih je odvodio od Geriona. Proksen veli, da je sam Heraklo nekoliko njih oteo Zeusu u Dodoni, a Apolon tvrdi, da larinski znači ugojen. Goveda postaju »larinska« = hrane se.

¹⁹³ Atenej IX 376 b ... sô, mjesto riba

¹⁹⁶ Plin. VIII 179 Karska goveda... sjajna kod poslova... za teret osuđena.

²⁰³ Skilaks 24 Od tržišta u unutrašnjost, ima veliko jezero, koje dopire do Autarijata, plemena ilirskog.

²⁰⁶ Strab. VII 263 ... neprekidno se bore, zbog soli...

²⁰⁷ Strab. VII 264... a uništivši tada Autarijati Tribale...

²¹⁰ »rob kupljen za sol«

²¹¹ Skilaks 23 ... prije nego što se uplovi u rijeku Naron, mnogo zemlje zadire jako u more.

i d., 24... a od Nesta dalje, jest rijeka Naron...

²¹² Strab. VII 263 ... a govori i ostale nevjerojatne stvari, kao na pr. da su mora podzemno spojena, čemu bi bili dokaz nalazi zemljanog suđa sa Hija i Tasa u Naronu, te da se oba mora, mogu vidjeti s neke gore i s liburnskih otoka.

²¹⁷ Apolon. Rod. IV 1212 ... naslijeđe Abanata i do gora Nestâ i u Orik doći.

²²³ Apijan Illyr. 3 Iza Ardiječaca, kao pomorci postadoše Liburni, drugo pleme Ilira,...

²²⁴ Stefan Biz. Autarijati, pleme tesprotsko: Haraks u sedmoj knjizi Kronikâ i Favorin u Raznolikim pričama, te Eratosten.

²⁴⁶ Justin 24 Breno, ... kao da mu je premalo bilo zemaljskog plijena, obrati misao na hramove bogove besmrtnih govoreći obješenjački, da bogati bogovi treba da ljude obasiplju darovima. Zato smjesta krene na Delfe.

²⁶² Strab. VII 262 ... a značajno je za one koji žive uz obalu, da se ne služe novcima, dok je za mnoge druge barbare to opća pojava.

²⁷² Polib. XXX 15 sedamdeset epirotskih gradova razorio je Paulo. Liv. XLV 34 oko sedamdeset gradova.

²⁷³ Plin. IV 35... Linkesti, Otrioneji i slobodni Amantini, te Oresti

²⁸⁵ Apijan Illyr. 28 ... davši za taoce sedam stotina dječaka, kako je Cezar tražio.

AMANTINI

BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER MIGRATIONEN ILLYRISCHER VÖLKER

An der Doppelform des Namens *Abantes/Amantes* kann man die Wandlungen und Wanderungen des illyrischen Volkes der Amantini, die sich im äussersten Norden und Süden des illyrischen Raumes niedergelassen haben, verfolgen. Das parallele Auftreten beider Formen erstreckt sich über Niederpannonien zwischen der Draumündung, der Save und der Donau bis an die Strommkrümmung bei Budapest und über ihre Heimat im Süden rings um die Kerauniergebirge. Diese Gebirge liegen auf der Wasserscheide des Adriatischen und Jonischen Meeres. In Pannonien hat der Name die Form Amantini, was auch inschriftlich bezeugt ist.

Mehrere Nebenformen des amantinischen Namens im Süden entsprechen dem wechselvollen Schicksal des Volkes auf diesem Gebiete und seiner immer dauernden unstäten Lebensweise. Der Ursprung des Namens ist auf *Amantia*, eine Stadt im Epirus, in der Nähe von Apollonia die schon von Skylax erwähnt wird, zurückzuführen. Den Namen Amantia hat Stephan von Byzanz als das alte *Abantis* gedeutet und seine Träger für die uralten homerischen Helden, die Abanten, erklärt. Der Lautwechsel *m/b* ist aus verschiedenen sprachphysiologischen Gründen zu erklären. Der Name Abantis, statt Amantia, lebte noch in historischer Zeit, was durch das Siegesdenkmal der Apolloniaten in Olympia zu ermitteln ist.

Die Wanderungen und die Wege dieses Volksstammes sind die methodischen Mittel zur Erklärung des parallelen Auftretens des amantinischen Namens auf den Endpunkten der imposanten Vertikale zwischen dem Ambrakischen Busen und dem Donauknie bei Budapest, wobei auch die äussersten illyrischen Einflüsse mit in Betracht zu ziehen sind. Einzelheiten über den Verkehrsweg zwischen Pannonien und dem Epirus sind nicht bekannt; er wird im allgemeinen zuerst von *Dio Cassius* und dann von *Zosimus* erwähnt.

Die Angabe des Dio Cassius kennt sogar die bis nach Apollonia unternommenen Einfälle der batonischen Insurgenten, was eine unbegreiflich hohe Leistung bedeutet, wenn man die Operationsbasen um die Draumündung zu dem Ausgangspunkt in Beziehung bringt. Die Angabe des Zosimus gilt der theodosianischen Zeit, als er über einen Einfall der Germanen in Pannonien berichtet. Diese haben sich längs der Donau stromabwärts in Pannonien niedergelassen und sich von hier aus nach dem Epirus und sogar nach dem Acheloostal begeben.

Wenn man in den schwer zugänglichen Gebirgsgegenden des Illyricums die Wege sucht, dann kommt zuerst die aus uralter Zeit bekannte Via Egnatia in Betracht. Sie lief zwischen zwei Meeren, von Thessalonike bis zu dem Kerauniergebirge, unweit von Apollonia, und überquerte so den ganzen Rumpf der Halbinsel. Und nicht nur das, die Via Egnatia verband auf der kürzesten Entfernung Kleinasien mit dem Balkan und über das Adriatisch-Jonische Meer hin auch mit Süditalien, wo sie ihre italische Benennung erhielt. Sie war besonders mit allen Wegen des Pindusgebietes gut verbunden, wo die Hirtenvölker von altersher herumzogen und so vielen gegenseitigen Einflüssen unterworfen waren. Um den vom Pindus herlaufenden Acheloos hat sich das »uralte Hellas« nach Aristoteles' Angabe gebildet. Der Mittelpunkt aller kultureller und religiöser Wirkungen war

die von Homer gepriesene Dodona, wo sich das aus uralter Zeit stammende Zeusheiligtum auch in später historischer Epoche aufrechthielt.

Auf der Egnatia sind die ältesten Spuren der Abanten erhalten. Das sind die geographischen Benennungen, denen der Name *Abas* oder *Abanten* als Etymologie zugrunde liegen. Diese Form wäre dem Einfluss der Karer, der uralten Bewohner des westlichen Kleinasien und des Balkans, zuzuschreiben. Die Abanten, als ältere Stammesvettern der Karer, übten den gleichen Einfluss auf dem Gebiete der Egnatia aus, weshalb viele Erscheinungen aus gemeinsamen Wurzeln zu erklären sind. Der erwähnte Lautwechsel *m/b* entspricht unter diesen Verhältnissen in der Form des Namens mit *b* dem karischen Einfluss im Osten, mit *m* dagegen dem illyrischen im Westen.

Von den Einrichtungen bei den Illyriern wird die Königswürde, die in uralter Zeit von Kadmos eingeführt sein soll, dem karischen Einfluss zugerechnet. Da im allgemeinen Kadmos als Phönizier gilt, was den jüngeren Überlieferungen entstammt, muss man auf ältere Angaben aufmerksam machen, an die der thebanischen Dichterin *Korinna*, Pindars Zeitgenossin, wonach Karien auch unter dem Namen Phoinike bekannt war. Die Hauptstadt Beotiens Theben, das sich mit Kadmos als seinem Begründer rühmte, hatte ein Heiligtum dem Gotte Apollon Ptoos gewidmet, wo die Priester noch in der Zeit der Perserkriege die Orakelsprüche in karischer Sprache ausriefen. Daraus ist ersichtlich, dass die karischen Gebräuche noch mehr zu Korinnas Zeit in Theben lebendig waren, sie war also für ihre Aussage gut unterrichtet.

Wenn man also nach Korinnas Bericht, in Kadmos Phoinix nicht einen Phönizier, sondern einen Karier sehen soll, dann bekommt auch die kadmeische Gründung *Bouthoe/Budva* in Illyrien, einen ganz anderen Sinn. Der Angabe von *Philon aus Biblos* nach, ist Bouthoe eine phönizische Gründung, was mit der semitischen Abstammung des Verfassers und mit der Spätzeit der Nachricht ganz übereinstimmt. Dem Philon galt Kadmos natürlich als Phönizier und dessen Gründung Bouthoe als phönizisch. Da auch sonst keine archäologischen Beweise dazu vorhanden sind, sollte der falsche Schluss von phönizischer Kolonisation der Adriaküste im Osten, nicht weitergeführt werden.

Die Beziehungen der Illyrier, unter encheleischem Namen, zu Kadmos und Harmonia, sind den Bacchen des Euripides entnommen. Dort werden sie zum ersten Male erwähnt. Die Darstellung der euripideischen Tragödie lässt Kadmos und seine Gattin Harmonia in Drachengestalt nach dem illyrischen Westen fliehen und dort das Ende ihres Lebens finden.

Die Encheleer sind einer der ältesten Stämme der Illyrier. Ihren Namen deuteten die Griechen etymologisch als »Aalmänner«. Der Aal und der Drache gehören dem ältesten Kult der ganzen Halbinsel an, die »Aalmänner« Encheleer, trugen also einen theophoren Namen. Der Drache genoss bei den Illyriern auch in historischer Zeit eine grosse Verehrung, was durch inschriftliche Belege gut bezeugt wird.

Wenn also die »Aalmänner« Encheleer mit Kadmos dem »Drachen« in der Sage auftreten, stellen sie ganz verwandte Begriffe des ältesten illyrischen Kultes dar.

Kadmos, der nach griechischer Auffassung durch Verdammung zum Drachen geworden ist, wird bei den Illyriern als Epiphanie ihres Gottes empfunden. Sie waren von Gott begnadet, da er selbst ihr — encheleisches — Heer nach Delphi führte. Der Zug der Encheleer nach Delphi lässt den ältesten Weg, den von Philon erwähnten »illyrischen Weg«, erraten.

Dieselben Encheleer kennt auch Herodot, bei dem sie als verruchte Plünderer des delphischen Heiligtums vorkommen. Die delphischen Orakelsprüche aus uralter Zeit, mit Verwünschungen gegen die Plünderer, in Verse gefasst, verkündeten den Namen der Encheleer. Zur Zeit der Perserkriege, als Mardonios das delphische Heiligtum bedrohte, versuchten die Priester sein Vorhaben von Delphen abzulenken, indem sie statt Encheleer, den Namen der Perser in der Orakeldrohung unterschoben. Herodot behauptet, in dieser Sache sehr gut unterrichtet zu sein. Bei ihm kann man auch »den illyrischen Weg« voraussetzen, den die Encheleer auf ihren Plünderungszügen durchwanderten.

Der Name Kadmos hat im Altertum auch andere Deutungen erfahren. Nach Hesychios soll er bei den Kretern die »Ausrüstung« bedeuten. Diese Auffassung könnte gut für die Illyrier stimmen, die sprichwörtlich als sehr gut bewaffnete Männer in allen Überlieferungen auftreten, was man immer durch archäologische Funde bestätigen kann. Ein besonderer Umstand, der den Namen Theben und Kadmos anhaftet, ist der Sinn des Uralten, was die Terminologie »die thebanischen Zeiten« hervorgebracht hat. Diese Terminologie ist den Scholien der Phönissen von Euripides entnommen und bedeutet ungefähr dasselbe, wie in moderner Fachsprache »ägäisch« und »kretisch-mykenisch.«

Mit dem Namen Kadmos' kann man alle Wege des Pindusgebietes in Verbindung bringen; so lässt ihn der Mythos den Rinderhirten Pelegon begegnen auf den Wegen, die von Rindern erspürt worden sind. Der Name Pelegon mit der Alternation Paion, lässt die späteren Völkernamen *Paiones* und *Pannonii* vorahnen. Die Überlieferung verbunden mit Kadmos in Illyriern, kennt die Rinder nur als Zugtiere, wie dies in der philonischen Angabe über Bouthoe erwähnt wird. Der Gebrauch von Rindern als Zugtiere, ist den Karern eigen, nach karischer Art wurden Kadmos und Harmonia von Rinder »auf illyrischem Wege gezogen.« Dieser »illyrische Weg« könnte sehr gut mit dem Wege der encheleischen Plünderzüge nach Delphi übereinstimmen.

Den uralten Vorstellungen, wie Kadmos, Pelegon, drachenbeinige Giganten, ist noch eine Tatsache hinzuzufügen, die nicht so phantastisch anmutet: das sind die Goldgruben im Egnatiagebiete, in der ganzen Länge von Kleinasien bis nach Italien. Nach Plinius wird Kadmos als Erfinder der Goldgiesserei genannt. Diese seine Rolle ist leicht mit den illyrischen Silbergruben, besonders mit der von Damastion in Beziehung zu bringen. Damit wird der karische Einfluss bei den Illyriern in dem Gebrauch der Rinder als Zugtiere, im Kult, ferner als Stifter der Königswürde und als Begründer des Bergbaus vom Gold und Silber bestätigt. Nicht der Sage, sondern der historischen Zeit gehört der Gebrauch der Namen Agron, Bardyllis, Baton, Caravantius an, die als Fürstennamen bei den Illyriern auftreten. Sie alle sind karischen Ursprungs.

Die Amantiner so vielen Einflüssen ausgesetzt, sind davon nicht unberührt geblieben. Als entscheidend für ihre Lebensweise ist die Viehzucht zu erwähnen. In den Gegenden um das Kerauniergebirge ist besonders die Rinderzucht schon aus mythischen Zeiten berühmt gewesen, mit ihr sollten sich auch die Amantiner befasst haben. Für grosse Rinderherden war es besonders wichtig immer genügend Weide und Salz zu sichern. Eben in diesen Gegenden sind die sogenannten »larinischen Rinder« berühmt geworden, die wegen des Salzgehaltes mit Seefischen, wie die Möven (griech. *laros*) gefüttert wurden. Eine so entscheidende Bedeutung ist dem Salz, fast mehr der Weide, zugeschrieben worden, dass der Bedarf an Salz auch neue Wege öffnete. Hier führten die Wege in der Richtung vom Süden nach dem Norden.

Im grossen Illyrierraum kommt reichlich Steinsalz eben in der Richtung Süden-Norden vor. Die erste Etappe des Salzgrabens im Süden beginnt im Thesprotien, wo sich das illyrische Volk, *die Autariaten*, in ältester Zeit, als ein thesprotischer Stamm nach den Autoren bei Stephan von Byzanz, aufgehalten hatten. Zuerst werden bei Homer die Thesproter als »Männer die das Meer nicht kennen und kein Salz gebrauchen« dargestellt, was man mit ihrer festländischen Lebensweise in Beziehung bringen kann. Bei den Meeresvölkern der homerischen Gedichte war der Gebrauch des gegrabenen Salzes ganz unbekannt - was natürlich zur Annahme führte, dass die Festländer überhaupt kein Salz kennen. Erst die Aristotelische Erfahrung hat Steinsalz im Epirus bestätigt und damit ein neues Licht über die dortige Salzgewinnung gebracht.

Wenn man weiter an dem Beispiel der Autariaten die Suche nach Salz verfolgt, kommt man zu Salzquellen auf der Grenze der Autariaten und der Ardiäer, die von Aristoteles und Strabon erwähnt werden. Das sind die noch heute bekannten Quellen bei Konjic in der Herzegowina, wenn man das als naturgeschichtliche Tatsache zur Voraussetzung hat. Mit indirekter Beweisführung kommt man zu dem Schluss dass auch die Salzgruben bei dem heutigen Tuzla, sich im Gebiete der Autariaten befinden mussten, da diese mit den Triballern viele Kämpfe führten. Die Triballer waren am unteren Lauf der Save ansässig und hatten gewichtige Gründe für blutige Zusammenstösse mit den Autariaten, da sie als thrakisches Volk, sehr arm an Salz waren, was auch sprichwörtlich bekannt war. Demzufolge kann man voraussetzen, dass die Feindseligkeiten zwischen den Autariaten und den Triballern wegen der Salzgruben bei Tuzla entstanden sind.

Das Suchen nach Salz hat also seit den ältesten Zeiten den illyrischen Völkern die Wege vom Süden nach dem Norden gewiesen. Durch diese schwer zugänglichen Gebiete war es möglich nur in der Richtung der Ströme des heutigen Bosnien, die in die Save münden und als Wegweiser dienten, vorzudringen. Das ist auch archäologisch sehr gut dokumentiert, da sich viele Münzen von Apollonia und Dyrrhachium, der Neretva, Bosna und Drina entlang gefunden haben.

Die »illyrischen« Münzen von Apollonia und Dyrrhachium waren bei allen illyrischen Völkern fast vier Jahrhunderte vor unserer Zeitrechnung im Umlauf und sind hoch in die Donau- und Theissgegenden eingedrungen. Sie galten als eigene Währung bei allen diesen Völkern, da sie mit einigen Ausnahmen, keine

solche hatten. Funde von Münzen aus Apollonia und Dyrrhachium sind also das zuverlässige Mittel zur archäologischen Erforschung der alten Wege, die vom Süden nach dem Norden führten.

Die genannte vertikale Richtung hat sich also in den ältesten Überlieferungen erwiesen: als kadmeischer »illyrischer Weg«, als Weg der encheleischen Plünderungszüge nach Delphi, und als »Salzweg« der Autariaten; dieser letztere ist am weitesten vorgedrungen und ihm sind die apolloniatischen und dyrrhachenischen Münzen gefolgt. Den Amantinern blieb endlich nichts anderes übrig, als diese Richtung zu verfolgen. Die Geschicke dieses Volkes sind nicht gut bekannt, es ist aber vorauszusetzen, dass sie immer den Apolloniaten gewichen sind, besonders als Apollonia nach 229. das Bollwerk der Römer auf dem Balkan geworden ist. Wenn Plinius die »liberi Amantini« in der Richtung der Egnatia erwähnt, dann ist es möglich von ihrem Herumstreifen und vom Suchen neuer Sitze zu sprechen.

Damit kann man den günstigen Umstand zu einer dauernden Übersiedlung nach dem Zusammenstoss des Burebista mit den Bojern und Tauriskern in Beziehung bringen. Als die Bojer nach der vernichtenden Niederlage an der Theiss, weit nach Westen flohen, überliessen sie das ganze Land in Pannonien den Nachbarn als Weide. Strabon, der das meldet, hat den Namen der »Nachbarn« nicht angegeben, aber die Illyrier waren allein als solche vorhanden, und die nächsten unter ihnen waren gerade die Amantiner. Ihr Name erschien im fernsten Osten des einstigen Bojergebietes, sie waren also ihre Nachfolger auf dem Territorium. Dieser ganze Raum, der von Strabon als Weide bezeichnet wird, entspricht am meisten als der für die sagenumwobenen Rinderherden von Epirus erworbene und zur weiteren Zucht ausgebeutete, angesehen zu werden.